

DE ROL VAN DE RECHTER IN DE SAMENLEVING

een beschrijvend literatuurrapport

MINISTERIE VAN JUSTITIE

**WETENSCHAPPELIJK VOORLICHTINGS-
EN DOCUMENTATIECENTRUM**

DE ROL VAN DE RECHTER IN DE SAMENLEVING

een beschrijvend literatuurrapport

oktober 1973

MINISTERIE VAN JUSTITIE

Wetenschappelijk Voorlichtings-
en Documentatiecentrum

DE ROL VAN DE RECHTER IN DE SAMENLEVING

INHOUD

	blz.
Inleiding	1
<u>I. De plaats van de rechter in de samenleving</u>	2
1. De functie van het recht	2
2. De functie van de rechter	2
a. Inleiding	2
b. De onafhankelijkheid van de rechter	3
c. De rechter als rechtsvinder	6
d. De rechter als conflictoplosser	10
e. De rechter in het strafrechtssysteem	13
<u>II. Het functioneren van de rechter</u>	16
Inleiding	16
1. Enkele aspecten van het functioneren van de rechter	16
a. Herkomst	16
b. Klassejustitie	18
c. Politieke rechtspraak	22
d. Communicatie	24
2. Vertrouwen in de rechter	33
<u>Samenvatting</u>	36
In het rapport verwerkte literatuur	40
Overige geraadpleegde literatuur	49

Inleiding

In haar rapport "Gedachten over de toekomst van de rechtspleging" concludeert de werkgroep herziening rechterlijke organisatie: "Het lijkt mogelijk meer materiaal over de problematiek van de rol van de rechter in de samenleving te verzamelen dan de werkgroep in de haar toegemeten tijdsruimte heeft kunnen doen"^x. De werkgroep doet dan ook een voorstel in die zin. Dit literatuurrapport is het resultaat van dat voorstel.

In deze studie is de aandacht gericht op slechts een aantal aspecten van het functioneren van de rechter. Het rapport moet dus gezien worden als een aanvulling op hetgeen reeds is neergelegd in het rapport "Gedachten over de toekomst van de rechtspleging".

Tijdens de bestudering van de literatuur lag de nadruk met name op de volgende onderwerpen:

- functie en taak van de rechter
- rolopvatting van de rechter
- rolverwachting van de samenleving
- herkomst van de rechter
- klassejustitie en politieke rechtspraak
- vertrouwen in de rechter
- communicatie tussen rechter en justitiabele.

Het accent heeft gelegen op de strafrechtspraak.

Natuurlijk was in de literatuur niet altijd een even strakke afbakening van de bovengenoemde onderwerpen te vinden, maar toch is getracht uit de voorhanden literatuur de opmerkingen of stellingen die over de onderscheiden onderwerpen handelden zo goed mogelijk in onderlinge samenhang te beschrijven en waar mogelijk door de auteurs gemaakte conclusies of aanbevelingen met betrekking tot de rechterlijke organisatie te vermelden.

Aan de rolopvatting van de rechter en de rolverwachting van de samenleving (met betrekking tot de rechter) is geen afzonderlijk hoofdstuk gewijd. Aan gezien deze onderwerpen in de literatuur nauwelijks expliciet aan de orde gesteld werden; wel komen deze aspecten min of meer vermeld in de diverse andere hoofdstukken ter sprake. Een onderwerp als rolopvatting van de rechter zou eigenlijk met behulp van een sociologisch onderzoek onderzocht moeten worden, zoals bijvoorbeeld Rasehorn ook stelt (117).

^xGedachten over de toekomst van de rechtspleging, 's-Gravenhage, Staatsdrukkerij, 1972, blz. 7.

I. De plaats van de rechter in de samenleving.

1. De functie van het recht.

In de sociologische literatuur wordt het recht vaak beschreven als een systeem van regels en als middel tot besluitvorming. Volgens de bekende Noorse rechtssocioloog Aubert moet de structuur van het recht begrepen worden in het licht van twee belangrijke sociale functies, die het vervult, nl. het oplossen van conflicten en het bereiken van conformiteit aan sociale normen. (74).

Glastra van Loon en Verduyven zien als meest wezenlijke functie van het recht het verschaffen van een structurele ruggegraat aan de samenleving (35). Zij menen dat daarnaast de breideling en regulatie van fysiek geweld (en successievelijk ook het gebruik van andere machtsmiddelen) behoort tot de kernfuncties van het recht.

Historisch staan tegenover de opvattingen van degenen, die het recht zien als een lijdelijk, passief volgen van sociale ontwikkelingen (de Savigny) die van hen, die het recht een actieve, een leidinggevende rol toekennen (Bentham). Volgens Timasheff echter is het recht in zijn verscheidenheid tē uitēenlopend van doel en functie dan dat ēēn van beide opvattingen in een moderne maatschappij de juiste zou kunnen zijn. (118)

Volgens Peper en Schuyt illustreren de discussies waarin het recht de laatste jaren is betrokken een toenemende onzekerheid over zijn functies. Sociologisch is de onzekerheid volgens hen te omschrijven als een toestand van een zekere anomie. Doelstellingen, waarden en normen van de samenleving staan aan meer dan normale kritiek bloot; nieuwe zijn nog nauwelijks gevonden (74).

Van Doorn meent dat de huidige crisis in de diverse maatschappelijke instituties zoals de rechtspleging het gevolg is van de oriētering op algemene waarden. Bij aanvallen op de rechtsorde wordt het hele, zorgvuldig hiërarchisch gestructureerde systeem van rechtspleging, met toetsing van de lagere rechterlijke beslissingen door het naasthogere collēge, overgesprongen met een beroep op de zeer algemene rechtsbeginselen. Kortsluiting treedt in de plaats van trapsgewijze toetsing (23).

2. De functie van de rechter.

a. Inleiding.

De Coornhertliga legt een duidelijk accent op het achterblijven van de rechtspraak bij de maatschappelijke ontwikkeling.

De voornaamste oorzaak van het feit dat de functie van rechtspraak en daarmee van de daarbij betrokken functionarissen in onze geïndustrialiseerde samenleving in hoge mate onoverzichtelijk en onduidelijk is geworden: het grondmodel van rechtspraak en rechterlijke organisatie is in zijn fundamentele opzet nog steeds gebaseerd op de boerensamenleving die eeuwenlang in een nauwelijks veranderde verschijningsvorm het gezicht van de samenleving bepaalde (31). We zullen in dit gedeelte proberen wat meer zicht te krijgen op de functie van de rechter door na te gaan wat er in de literatuur naar voren komt met betrekking tot achtereenvolgens de onafhankelijkheid van de rechter, de rechtsvinding, de conflictoplossing en de positie van de rechter in het strafrechtssysteem.

b. De onafhankelijkheid van de rechter.

Er is geen twijfel over dat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht in Nederland als een onaantastbaar uitgangspunt en als een groot goed beschouwd wordt. Onder welke omstandigheden die onafhankelijkheid gevaar loopt, wordt verschillend beoordeeld. Zo heeft Kirchheiner de vraag of een democratische controle van de rechterlijke macht in Nederland door een parlementaire ombudsman naar Zweeds model (waarvan hij een voorstander is) gezien het beginsel van de scheiding der machten en het beginsel van de onafhankelijkheid te verdedigen valt, bevestigend beantwoord (114). Als een van zijn argumenten hanteert hij het feit dat de ombudsman zelf nooit een rechterlijke beslissing of manier van behandeling door de rechter kan wijzigen, doch slechts kritiek kan uitoefenen, indien de beslissing duidelijk fout is of de rechter zich bij de behandeling van de zaak niet correct of in strijd met de regels heeft gedragen. Weliswaar kan deze kritiek eventueel leiden tot vervolging van de rechter wegens "dienstfout" door het O.M. ingevolge verzoek van de ombudsman, maar zij laat de onafhankelijkheid van de rechter toch onverlet, aldus Kirchheiner, die de onafhankelijkheid trouwens voor een zeer groot deel als kwestie van persoonlijkheid beschouwt. Het corrigeren van "dienstfouten" door de rechter wordt overigens ook, zij het op een andere wijze, bepleit door Giltay Veth. Hij stelt een regeling voor die met volstreekte handhaving van de onafhankelijkheid der rechterlijke macht, het mogelijk moet maken

om op ieder optreden van een lid der zittende magistratuur, dat niet door de beugel kan, disciplinair adequaat te reageren. Dit disciplinaire toezicht over de zittende magistratuur zou uitgeoefend moeten worden door de Hoge Raad. Wijziging en uitbreiding van de artikelen 11 t/m 13 R.O. is hiervoor noodzakelijk (110).

Ter Heide wijst erop dat met een opsomming van de wettelijke regelingen waarin de rechterlijke onafhankelijkheid is gepositieerd, de werkelijke betekenis van de onafhankelijkheid niet is vastgesteld. Die onafhankelijkheid verschijnt "werkelijk" juist in andere vormen, namelijk in de mentaliteit, de attitude, het zelfinzicht en de bezinning van de rechters, maar ook in de signatuur van de opleiding van rechters en de criteria van selectie, de voordracht en de benoeming (90). Hij onderscheidt dan ook drie facetten aan deze onafhankelijkheid:

- beveiliging van de rechter tegen politieke beïnvloeding van de zijde van de uitvoerende macht;
- beveiliging tegen mogelijke indoctrinatie van de rechters in opleiding door derden;
- onafhankelijkheid van de magistraat binnen en tegenover zijn eigen rechterlijke macht.

De Coornhertliga die de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht overigens ook sterk in de persoon van de rechter gelegen ziet, constateert twee ontwikkelingen die de vraag doen rijzen of de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht geen gevaar loopt bij handhaving van de relatie tussen de regering en de rechterlijke macht zoals die nu bestaat (20).

Ten eerste ziet zij het gevaar dat een veroordeling van het departementaal uitvoeringsbeleid (bijv. zaak-Waver) effect heeft op het departementaal benoemingsbeleid. Anders gezegd: de ervaringen van het departement met de rechter-van-nu kunnen worden vertaald in criteria voor benoeming van de rechter-van-straks. Cnoop Koopmans denkt ook in deze richting als hij melding maakt van het gevaar in het huidige systeem voor benoeming van gezagsgetrouwe rechters (17). Overigens acht Ter Heide de onafhankelijkheid meer bedreigd vanuit zijn afhankelijkheid van het systeem zoals belichaamd in het esprit de corps en de gewenste conformiteit, dan vanuit het departement (90).

De tweede gevaarlijke ontwikkeling, aldus de liga, ligt in de toename van de bemoeienis van de minister van justitie op het

gebied van de apparaatzorg. Het rechterlijke apparaat is in al haar materiële en personele behoeften rechtstreeks afhankelijk gemaakt van het departement. Niet alleen wordt het administratieve personeel volledig vanuit Den Haag geworven, geselecteerd en gecontroleerd, ook de leden van de zittende en staande magistratuur worden in feite aldus behandeld.

De Coornhertliga noemt als manieren om de positie van de rechterlijke macht te verbeteren o.m.:

- het ontwikkelen van een eigen identiteit (o.a. via de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak) van de rechterlijke macht. Tot dusver is er van het ontwikkelen van een beleidsvisie met betrekking tot haar eigen plaats en functie in de samenleving binnen de rechterlijke macht nauwelijks sprake geweest;
- het verbinden aan elk gerechtshof van een breed samengestelde commissie om de apparaatzorg en de selectie en benoeming van rechterlijke ambtenaren in dat ressort te begeleiden. Samen zouden deze commissies verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de samenstelling van een landelijk orgaan, waaraan o.a. ook het toezicht op het functioneren van de hoofdafdeling rechterlijke organisatie zou kunnen worden opgedragen.

Vermeldenswaard is dat in Duitsland waar men het probleem van de afhankelijkheid van de rechterlijke macht van het ministerie van justitie voor wat betreft de apparaatzorg en het benoemingsbeleid ook kent, in de loop der tijd verschillende voorstellen gedaan zijn om deze beïnvloeding te niet te doen.

Een van deze voorstellen dat in ieder geval al in één land (nl. Schleswig Holstein) gerealiseerd werd, was het instellen van een apart "Rechtspflege Ministerium" waaronder alle takken van rechtspraak ressorteren (105).

In Italië heeft het denken over een eigen identiteit en over een eigen plaats en functie in de samenleving in het verleden zelfs geleid tot de splitsing van de bestaande vereniging van rechters in twee aparte verenigingen die nogal sterk verschillen in hun opvattingen, ook wat betreft de organisatie(vorm) van de rechterlijke macht (91).

c. De rechter als rechtsvinder.

Dat de discussie over hoe de rechter aan zijn recht komt nog steeds actueel is komt tot uitdrukking in verschillende publicaties waarin de rechtsvinding een centraal thema vormt. In hun advies aan de werkgroep herziening R.O. wijzen vertegenwoordigers van de Coornhertliga erop dat de functie van de rechtspraak in Nederland nog steeds gekoppeld wordt aan de constitutioneel vastgelegde trias politica-gedachte van vóór de Franse revolutie, waarin de rechter in een mechanische verhouding tot de wetgever staat die kant en klare oplossingsmodellen in de vorm van rechtsregels aanbiedt. Deze denkconstructie komt niet overeen met de werkelijkheid. Zolang de rechterlijke activiteit niet wordt gezien als een pragmatisch-instrumentele activiteit die bijdragen levert aan een legal policy, maar als het uitspreken van het reeds voorhanden recht (rechtsvinding), blijft het zicht op de actuele werkelijkheid versluierd, aldus de liga (31).

Wiarda heeft de ontwikkeling van de rol van de rechter in de rechtsvinding beschreven (104). Hij constateert dat het beeld van de rechter als spreekbuis van de wet steeds meer op de achtergrond raakt en dat van de als naar billijkheid en redelijkheid oordelende scheidsman steeds meer op de voorgrond komt te staan. Als één van de voornaamste oorzaken van deze verschuiving vermeldt hij een wetgevingstechniek waarbij een steeds groter gebruik wordt gemaakt van vage, onbepaald omschreven blanco normen, de zogenaamde "Flucht in die Generalklausel". Steeds meer schijnt de wetgever zijn moeilijkheden over te dragen aan de rechter.

Langemeijer verklaart deze evolutie, waarbij de gebondenheid van de rechter aan de wet meer en meer doorbroken is, uit twee oorzaken:

a) rechtspraak is een nog oorspronkelijker en fundamenteeler maatschappelijke behoefte dan wetgeving;

b) de wet kan haar taak niet uitputtend vervullen (62).

Als belangrijk bezwaar tegen de vlucht in blanco normen ziet Wiarda dat de rechter hierdoor steeds meer in de positie gebracht wordt dat hij het objectieve recht niet slechts toepast maar zelf ook vaststelt. Hij verwijst hierbij naar Duitsland waar een soortgelijke ontwikkeling gaande is en waar het evenwicht tussen de staatsmachten in die zin zou zijn doorbroken dat het zwaartepunt langzamerhand van de wetgevende naar de rechterlijke macht zou worden verlegd (104). Ook Zonderland heeft zich afgevraagd of de wetgever niet te veel in het vage laat (106). Met name het ontwerp BW zou de taak van de rechter overspannen. Waarom geeft de wetgever niet wat meer houvast, zo vraagt hij zich af.

Bloembergen die de rechterlijke werkzaamheid niet vanuit een rechtsfilosofische achtergrond maar vanuit de praktijk benadert, wijst er overigens op dat de rechtsvinding (m.n. bij de rechter in eerste aanleg) slechts een betrekkelijk ondergeschikt deel hiervan uitmaakt. Een belangrijk deel van zijn taak bestaat uit het vaststellen van feiten (12).

Op strafrechtelijk terrein stelde van Veen vast dat de rechter de laatste tijd de neiging heeft de wet eng uit te leggen in zaken waarover de meningen in de bevolking sterk uiteenlopen, omdat de rechter het als een bezwaar voelt normhandhavend en normvormend te werken, daar waar geen communis opinio blijkt te bestaan (96).

De verschuiving van de heteronome (wet) naar de meer autonome rechtsvinding betekent een sterk vergrote belangstelling voor de verschillende rechtsvindingstheorieën. In de opvatting van Ter Heide heeft de rechtsvinding een dermate autonoom karakter dat de rechter zich niet langer kan beroepen op wet en geweten om zijn beslissingen te rechtvaardigen, maar dat hij zijn normen zal moeten

expliciteren. Voor Ter Heide liggen deze normen in het maatschappelijk veld en de daar levende verwachtingen, de zogenaamde "common sense" (90). In deze opvatting moet de rechter derhalve beleid voeren, iets wat voor de rechter die van het "bouche de la loi"-idee uitgaat, onmogelijk is, zoals o.a. Van Schellen signaleert (81).

Ter Heide acht zijn rechtstheorie geschikt, om de discrepantie op te heffen tussen de rol-opvatting van de magistraat (de gewetensvolle wetstoepasser) en de rolverwachting van de samenleving (men vraagt antwoord met betrekking tot de rechtsvorming door de rechter). Volgens Langemeijer zal de rechter tegenwoordig onder zijn verantwoordelijkheid moeten afwegen de belangen van eerbied voor de wet, rechtszekerheid en aanvaardbaarheid van de beslissing (62).

Om die aanvaardbaarheid vast te stellen biedt de "common sense" van Ter Heide misschien meer houvast dan (bijvoorbeeld) de in het rechtsbewustzijn levende algemene beginselen van behoorlijk bestuur, aldus Langemeijer, maar in vragen waarover grote verdeeldheid bestaat biedt ook zij geen uitkomst. Bij het zoeken naar de beslissing die voor het volk als geheel de betrekkelijk nog meest aanvaardbare is, zal de gezindheid van de meerderheid uit de aard der zaak een grote maar niet een alles beslissende rol spelen. Volgens Leyten is de verhouding tussen wet en rechtspraak van eminent belang voor de waardering van het rechtsbedrijf (64). Zolang de rechter een onbezield wezen is, de mond, die de woorden der wet spreekt zonder daarvan de kracht of de gestrengheid te kunnen temperen, is zijn macht "en quelque façon nulle" en moet daarom alle kritiek op het recht zich richten tot wet en wetgever, zo vervolgt hij met de woorden van Montesquieu. Zodra men echter tot de overtuiging komt, dat rechtspraak meer is dan automatische toepassing van algemene regels op daaronder te subsumeren gevallen, en zeker wanneer men die gedachte tot het einde voerend, tot recht verklaart, wat volgens de rechters recht is, komt volgens hem veeleer het rechterlijk apparaat in het middelpunt van de belangstelling en van de kritiek. In het vervolg van zijn rede

relatieveert Leyten deze ontwikkeling door te stellen dat zijn betooggeenszins een algehele aanvaarding van het primaat van de rechterlijke beslissing inhoudt.

Rechters bezitten in feite niet de macht om wetten naast zich neer te leggen. Wanneer de rechtspraak incidenteel van de wet afwijkt, zo zegt hij, dan is dat omdat zij daarbij de instemming heeft van het overgrote deel van de rechtsgenoten en verder gaat zij niet. Als dan toch de verhouding tussen wet en rechter drastisch is gewijzigd, zo vervolgt Leyten, kan dat slechts zijn reden vinden in de nieuwe inzichten, die baan breken omtrent de intrinsieke mate van gebondenheid van de individuele beslissing aan de algemene regel. Uiteindelijk ziet hij de vernieuwing van een rechtsorde meer afhangen van verandering van wetgeving en daaraan ten grondslag liggende vernieuwing van het maatschappelijk bestel dan van rechterlijke beslissingen. Als de wet ten achter blijft bij de maatschappelijke werkelijkheid - wat niet zeldzaam is - dan kan volgens hem de aanzet tot daaraan aangepaste rechtsvorming van de rechterlijke beslissing uitgaan. Interessant in dit verband lijkt de mening van Hondius die stelt dat als de wetgever de rechtsvormende taak van de rechter erkent (en dat doet hij volgens de auteur), hij ook zorg heeft te dragen, althans erop toeziet dat het aldus gevormde recht gepubliceerd wordt. Immers iedereen en zeker de jurist wordt geacht de wet en het recht te kennen (113).

Het uitblijven van dergelijke aanzetten, aldus Leyten, kan tot kritiek aanleiding geven, kritiek op de rechterlijke beslissing en daarom op de rechter, die zijn tijd niet verstaat.

In de recente preadviezen van Hoekema en Crasborn voor het Thymge-nootschap wordt ook aandacht aan deze problematiek besteed (112). Zo stelt Crasborn dat wetgeving het vaststellen van principes is in een bepaalde materie, waarover in het algemeen verschil van inzicht bestond. Wetgeving ziet hij als het (voorlopig) beëindigen van een politieke strijd. Het is de taak van de wetgevende macht om in een bestaande - eventueel nieuw opgekomen - politieke controverse in te grijpen. Doet hij dat niet, zo vervolgt Crasborn, dan plaatst hij de uitvoerende organen (waaronder hij ook de rechterlijke macht rekent), in een moeilijke positie. Indien zij een bepaalde competentie hebben, moeten zij in concrete gevallen recht doen, ook als "de wet zwijgt", en zij daarmee noodzakelijk rechtsvormend. Hoeke onderzoekt in zijn preadvies de verhouding tussen

kennisverwerking op de wijze van de sociale wetenschappen en de juridische vormgeving van de samenleving (o.a.: wetgeving) welke hij respectievelijk typeert met de begrippen waarheidsvinding en rechtsvinding (112).

d. De rechter als conflictoplosser.

De belangrijkste sociale taak van de jurist is volgens Aubert het nemen van beslissingen. Als rechters geschillen bijleggen doen zij dit door beslissingen te nemen (74). Typerend voor het beroep van rechter - en trouwens ook voor dat van ambtenaar - vindt Aubert de situaties waarin hij beslissingen neemt met bindende kracht voor de burger. In hetzelfde artikel ("de jurist en zijn beroepsrollen") wijst hij op het machtsaspect van de rechterlijke besluitvorming; de rechter heeft macht over cliënten. Deze term gebruikt hij om de ambivalentie aan te geven, die verbonden is aan de rol van de rechter. Deze ambivalentie ontstaat uit de dubbelfunctie van de rechter nl. het bijleggen van geschillen en het handhaven van regels. Aubert ziet de conflictoplossing als een dienstverleningsfunctie van de rechter, maar van speciale aard: als de partijen (de cliënten) eenmaal naar de rechter toegestapt zijn, hebben zij zich ook bij de beslissing van de rechter neer te leggen. De wil van de rechter prevaleert boven de wil van de cliënten, indien nodig met gebruik van geweld. Niet iedereen die voor de rechter komt heeft dat gewild. De wetsovertreder wordt meestal op initiatief van de overheid, vertegenwoordigd in het Openbaar Ministerie, voor de rechter gebracht. In strafzaken zegt Aubert, verdwijnt de functie van conflictoplossing naar de achtergrond, om plaats te maken voor wetshandhaving, de conformiteit aan regels. In dit verband wijst Aubert nog op een tweetal kenmerken van de beroepsrol van de rechter. Of de rechter nu macht uitoefent over partijen of verdachten hij speelt een passieve rol, dat wil zeggen dat hij eerst een initiatief van buitenaf moet afwachten om beslissingen te kunnen nemen. Dit is volgens Aubert waarschijnlijk een reden dat de publieke opinie ten aanzien van rechters gunstiger is dan jegens degenen die niet van anderen afhankelijk zijn om beslissingen te nemen. In de tweede plaats wijst hij op het feit dat de rechter slechts de beschikking heeft over negatieve sancties. Hij, en alleen hij kan een strafrechtelijke sanctie toepassen. Maar hij kan dat alleen doen als de zaak door het O.M. ter zitting is gebracht. Hij is dus volgens Aubert erg beperkt in zijn strategie om via bestraffing en afschrikking algemene doeleinden na te streven.

Ook in de Nederlandse literatuur krijgt de conflictoplossende functie van de rechter de nodige aandacht.

Leyten noemt als één van de wezenlijke kenmerken van de rechterlijke beslissing dat zij met gezag een einde maakt aan niet op andere wijze te regelen conflicten (64). Dit wordt wel de vrede-makende functie van het recht genoemd, aldus Leyten, maar hij kenschetst haar als van twijfelachtig allooi: het is de vrede die gesloten wordt nadat de een gewonnen heeft, de ander verslagen is. Conflictoplossing via de rechter wordt in de literatuur niet altijd even gewenst geacht. Zo wil Ter Heide de vraag of sommige problemen niet op andere wijze dan via de rechter opgelost moeten worden eventueel door de rechter zelf laten beoordelen (90). Via het instituut van rechtsweigering zou de rechter de niet-juridiseerbare problemen moeten selecteren. Als voorbeelden noemt hij de machts-politieke en sociaal-politieke problemen en vragen van puur levens-beschouwelijke of ideologische aard.

Schoordijk voelt weinig voor rechtsweigering (83). Naar zijn idee zijn in een maatschappij, die op zijn grondslagen trilt, ideologisch en politiek gekleurde vragen wel eens meer regel dan uitzondering; hij is zelfs van mening dat iedere rechtsbeslissing een politieke beslissing is als men er vanuit gaat dat beleid en macht kenmerkend zijn voor politiek. Schoordijk vreest dat als de rechter steeds recht zou weigeren in zaken die de zijne niet zijn, hij in een positie komt, waarin Windscheid hem in de vorige eeuw zag: de rechter die zich alleen met onroerend goed moet bezighouden.

Langemeijer, die wijst op het verbod van rechtsweigering voor de rechter, pleit in dit verband voor een ruimer gebruik door de rechter van de schikking en een bemiddelend vonnis in civiele zaken en in het strafrecht van ontslag van rechtsvervolging (59).

Heel duidelijk komen de veranderde opvattingen over de taak van de rechter op strafrechtelijk terrein naar voren in het streven naar decriminaliseren, depenaliseren, destigmatiseren en de-juridiseren (21). Verschillende factoren worden aangevoerd om deze wens tot verminderde inschakeling van het strafrechtelijk apparaat, waaronder de rechter, te verklaren.

Hulsman noemt o.a.: twijfel aan doeltreffendheid van de strafrechtelijke ingreep; sociale kosten van de inschakeling van het strafrechtelijke apparaat wegen niet op tegen het daarmee bereikte resultaat; verwerkingscapaciteit van het apparaat is beperkt; de voorzieningen op het gebied van het maatschappelijk werk en de geestelijke volksgezondheid blijken alternatieven te bieden voor de oplossing van sommige problemen die vroeger uitsluitend aan het strafrechtelijke systeem werden toevertrouwd, bijvoorbeeld het drugprobleem (45).

In de uitgangspunten van de commissie vermogensstraffen zien wij de conflictoplossing genoemd als één van de relevante doeleinden wat betreft de doelmatigheid van de strafrechtspleging (101). De commissie definieert conflictoplossing als het wegnemen of verminderen van de onrust en onvrede die door het delict in de samenleving zijn ontstaan.

Het minder inschakelen van de rechter vindt ook op ander niveau plaats: er is namelijk een duidelijke toename waar te nemen van de mate waarin het O.M. gebruik maakt van het sepot. Aldus verwoord in het eerste jaarverslag van het O.M.: meer het waarom vervolgen dan het waarom niet vervolgen is de laatste jaren normatief (51). Niet iedereen is even gelukkig met deze ontwikkeling. Nagel acht juist het de laatste jaren ontwikkelde sepotbeleid (met arrondissementen waar 60% van de misdrijven door het O.M. wordt geseponeerd) verantwoordelijk voor de toename van de criminaliteit (89). Naast een ruimer sepotbeleid is een uitgebreider transactiebevoegdheid voor de politie en het O.M. een andere ontwikkeling die de taak van de rechter beïnvloedt.

Bloemarts wijst erop dat de eenvoudige overtredingen een groot deel van het pakket van werkzaamheden van de rechter uitmaken en hij vraagt zich af of de transactie in handen van de politie niet zou moeten worden uitgebreid (11).

De commissie vermogensstraffen stelde in haar eerste interimrapport in 1969 al voor de mogelijkheden van transactie te verruimen (101). Als voordelen van deze uitbreiding van de transactiebevoegdheid noemde zij voor de verdachte: dat hem bespaard wordt het in de regel als zeer pijnlijk ervaren terechtstaan in het openbaar; voor de rechterlijke macht: een belangrijke tijdsbesparing, waardoor zij meer tijd krijgt voor de behandeling van problemen die van wezenlijk belang zijn. Van Bemmelen pleit met name voor uitbreiding van de transactiebevoegdheid van het O.M. in die gevallen waarin men toch al van plan is een boete te requireren (5).

e. De rechter in het strafrechtssysteem.

In de hearing met de werkgroep Wiersma heeft Hulsman gewezen op de zijns inziens ambivalente positie van de rechter in het huidige strafrechtelijke systeem: aan de ene kant is hij de rechtsbeschermer van het individu maar aan de andere kant is hij ook de beschermer van de maatschappij en bovendien stelt hij, doordat hij een bepaalde straf oplegt het apparaat van de straftenuitvoerlegging in werking (50). Hij vraagt zich af of deze taken wel verenigbaar zijn. Peters (75) en Bianchi (8) laten duidelijk merken dat zij de rechtsbescherming van het individu primair stellen. Enschedé verzet zich tegen een dergelijke eenzijdige gerichtheid van de rechter op het individu. Hij ziet hierin een uitvloeisel van de strafrechtelijke ethiek die in het strafrecht voornamelijk de bescherming en de verbetering van de gestrafte of van de verdachte in het oog houdt, terwijl het strafrecht niet in de eerste plaats een speciaal preventief instrument is, maar een generaal preventief instrument (26).

Hulsman stelt voorts dat wanneer men tot de conclusie zou komen, dat de rechter eigenlijk alleen rechtsbeschermer zou moeten zijn, het O.M. een andere rol zou moeten krijgen, omdat de rechter dan niet meer boven de eis van het O.M. zou mogen uitgaan (50). Het idee, dat de strafrechter niet boven het petitum van het O.M. zou mogen uitgaan werd al eerder, door Mostert, geopperd in zijn preadvies voor de N.J.V. in 1968 (66).

Hij maakte overigens een onderscheid tussen strafzaken met een incidenteel karakter en bestuurlijke strafzaken (bijv. verkeerszaken); alleen voor deze laatste categorie wil hij de eis als een bovengrens laten gelden waar de rechter niet overheen mag en slechts naar beneden van mag afwijken mits gemotiveerd. De huidige gang van zaken met de vaak geringe verschillen vindt hij, evenals Hulsman weinig rationeel. Komt Hulsman tot deze oplossing op grond van de beschermende functie van de rechter wat betreft het individu, Mostert lijkt deze constructie te baseren op de wenselijkheid van een uniform (landelijk) straftoemittingsbeleid dat alleen maar gerealiseerd kan worden door het O.M.; de rechterlijke macht is door haar organisatie niet in staat een landelijk crimineel beleid te voeren, sterker nog, zij mag geen algemeen beleid voeren op straffe van denaturering van de rechtspraak: het voeren van een beleid, dat in omvang of duur

de spanwijdte van een persoon te boven gaat, vergt immers een apparaat, een hiërarchische opbouw en het laten prevaleren van algemene doeleinden boven particuliere. De typische rechterlijke onbevangenheid zal verdwijnen, zo vervolgt Mostert terwijl de rechter juist daaraan zijn specifieke plaats in onze rechtsbedeling te danken heeft. Tegenover deze opvatting staan o.a. Asscher (107) en Corsten (109) die in de hearing met de werkgroep naar voren brachten dat de rechters wel degelijk beleid moeten voeren en niet op grond van persoonlijke inzichten maar op grond van het beleidsinzicht van de meerderheid c.q. rechtbank. Niet alleen heeft Hulsman zich afgevraagd of de taken van de strafrechter wel verenigbaar zijn, maar hij heeft, eerder, ook de taak van de rechter als straftoemeter in twijfel getrokken (48). Hij wenste dan ook een hervorming van het strafproces zodat in die zaken, waar belangrijke vragen van straftoemeting in geïndividualiseerde vorm aan de orde komen, een splitsing van het proces in twee fasen plaatsvindt: een fase, waarin - door juristen - wordt beslist over de strafbaarheid van feit en dader en een andere waarin - door een jurist en door gedragsspecialisten tesamen - wordt beslist over de toe te passen sanctie.

G.E. Mulder constateert in zijn aan het begin van dit jaar gehouden rede "Recht doen en rechtspraak" dat de rechtspraak en wel in het bijzonder de strafrechtspraak nimmer zulk een zware crisis het hoofd te bieden had als de huidige (68). Een aanwijzing hiervoor ziet hij in de veelvuldige kritische beschouwingen van journalisten en juristen over gebreken in de rechtspleging. Naar zijn mening krijgt de kritiek de laatste jaren een nieuwe dimensie. Was deze vroeger vooral gericht op de functionarissen die in de rechtspleging een rol speelden, de laatste tijd wordt daarentegen door velen beproefd, via een meer of minder diepgaande kritiek op de grondslagen van de huidige westerse rechtsstelsels, te komen tot een herschepping van het recht.

Volgens G.E. Mulder kan men in de strafrechtspleging twee modellen onderscheiden: het juridische model en het stuurmodel. Aan het tot dusver meest gangbare ontologische of juridische model, ligt een idealistische kijk op het strafrecht ten grondslag. De organen belast met de strafrechtspleging streven naar gerechtigheid.

De rechters zijn als het ware dienaren van de godin Justitia. Het strafprocesrecht is ondergeschikt aan het materiele strafrecht, het dient de strafrechtsverwerking. Gestreefd wordt naar vergroting van het gezag van de wet. De relatie tussen het proces en het materiele strafrecht bewerkt dat rechtdoen het karakter heeft van rechtspraak: het woord van de wet wordt gereflecteerd door het woord van de rechter. Het hele justitiele bedrijf is op dat woord gericht. De andere justitiele organen zijn alle hulporganen van de rechter. In het alternatieve of stuurmodel interesseert men zich minder voor het ideële gehalte van het recht dan voor het nut van de strafrechtspleging. In dit stuurmodel is de rechtspraak een functie van het rechtdoen geworden, de rechter heeft zijn exclusieve rol onder de strafrechtsorganen verloren en de enige functie welke aan de materiele strafwet wordt toegekend is het verschaffen van een legitimatie voor overheidsingrijpen ingeval ze wordt overtreden. Het strafprocesrecht dat aan de justitie een aantal handelingsmodellen verschaft krijgt de overhand. De strafrechtspleging wordt een stuur-systeem om de criminaliteit binnen zekere grenzen te houden. Nu ligt de hantering van het strafrechtelijke systeem in handen van diverse justitiele organen: politie, O.M., rechter, executieorganen. Eenmaal aangenomen dat de strafrechtspleging in concreto het meest effectieve middel tot criminaliteitsbestrijding is, hangt het geheel van de omstandigheden af aan welk onderdeel van de dienst der strafrechtspleging in deze een taak wordt toebedeeld.

II. Het functioneren van de rechter.

Inleiding.

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan een aantal aspecten verbonden aan het functioneren van de rechter en de rechtspraak welke dikwijls naar voren komen in kritische beschouwingen over de rechtspleging en welke ook de belangstelling van de publieke opinie hebben. Deze aspecten die dys-functioneel kunnen werken op de rechtspleging komen niet alleen in de vakpers maar ook in de algemene pers (dagbladen e.d.) aan de orde. Het accent ligt in dit stuk op de vakpers.

In de eerste paragraaf zijn een aantal onderwerpen ondergebracht die gemeen hebben dat zij allen belichtingen zijn vanuit een bepaalde hoek van een zelfde verschijnsel.

Het vertrouwen in de rechter is als laatste in een aparte paragraaf behandeld omdat zij als het ware de resultante vormt van de voorafgaande paragraaf. Bij de paragraaf over het vertrouwen moet aangetekend worden dat het hier gaat om het psychologische vertrouwen in de rechter: dat hij eerlijk, onbevooroordeeld te werk gaat.

Daarnaast zou men nog het vertrouwen in de rechter als instituut kunnen onderscheiden: of men vertrouwen heeft in de rechter als deskundige, door wie men zijn problemen het best kan laten oplossen. Aangezien het vraagstuk van de specialisatie van de rechter volgens afspraak buiten beschouwing zou blijven, zal het vertrouwen in de deskundigheid van de rechter ook niet verder ter sprake komen.

1. Enkele aspecten van het functioneren van de rechter.

a. Herkomst.

Wanneer men goede rechters heeft, maakt het voor de kwaliteit van het product overigens geen verschil van welke levensbeschouwelijke of politieke richting zij zijn, omdat zij zich daarvan bij de beslechting van de hun voorgelegde geschillen los zullen moeten maken, aldus Cnoop Koopmans (17). Voor het vertrouwen dat de bevolking in het werk van de rechterlijke macht kan stellen is het echter van het grootste belang, dat de rechterlijke macht zo geschakeerd mogelijk is samengesteld, zo gaat hij verder. Een zo breed mogelijk samengestelde rechterlijke macht is een veel geuite

wens. Zo schrijft o.a. Leyten: ik vermoed (ook) dat in een maatschappij, die bezig is een kwartslag om te draaien, de opgave bestaat de rechterlijke macht zo samen te stellen, uit- en toe te rusten, dat zij binnen die maatschappij representatief en ontvankelijk kan worden geacht voor dat steeds moeilijker grijpbare fenomeen, dat eens als de "volonté générale" werd aangeduid (64). Singer-Dekker stelt: Een zo groot mogelijke geschakeerdheid naar leeftijd, milieu, godsdienstige en politieke overtuiging en de aanwezigheid van beide sexen (liefst getrouwd met daarnaast ongehuwd) lijkt mij over het algemeen aanbevelenswaard (86). Niet altijd wordt aangegeven op welke gronden men een zo groot mogelijke geschakeerdheid gewenst vindt. Getuige de beschuldigingen van klassejustitie echter kan men concluderen dat velen vrezen dat de rechters zich bij hun werk vaak niet los zullen kunnen maken van hun levensbeschouwelijke of politieke richting.

Van Ruiten verwijst naar deze relatie tussen klassejustitie en waardenconflict in een artikel waarin hij o.m. voorstelt te onderzoeken in hoeverre milieu en opleiding van de rechter aanleiding geven tot een conservatieve orientatie (78).

Beschuldigingen van klassejustitie rechtvaardigen zijns inziens een onderzoek in twee richtingen:

- a) Onder welke omstandigheden, bij welke groepen in de maatschappij wordt de confrontatie met de rechterlijke macht zo hevig ervaren dat de eerlijkheid en onpartijdigheid van de rechters in twijfel wordt getrokken? Wat zijn de achtergronden, kenmerken etc. van die groepen en /of personen?
- b) Hernieuwde orientatie op de positie van de rechterlijke macht in de samenleving. Vormt de rechterlijke macht een clan, een elite? Wat zijn de groepskenmerken en in hoeverre vervreemden de rechters zich van veranderde opvattingen in de maatschappij door een gebondenheid aan de opvattingen en houdingen van het eigen milieu.

In de literatuur wordt overigens niet ingegaan op het feit dat, al is de selectie minder eenzijdig, men toch blijft zitten met individuele rechters met hun specifieke achtergronden en opvattingen.

Sociologisch onderzoek naar (de leden van) de rechterlijke macht is er in Nederland, in tegenstelling tot in landen zoals West-Duitsland, Italië en de Verenigde Staten, praktisch niet. In 1970 is in Nederland een poging gedaan door een werkgroep studenten politicologie van de GU in Amsterdam (55).

Directe aanleiding vormde de discussie over het toetsingsrecht van de rechterlijke macht van de wet aan de grondwet. Een dergelijk toetsingsrecht vergroot de politieke rol van de rechterlijke macht aanzienlijk en vandaar dat de vraag naar de maatschappelijke achtergronden en opvattingen van de leden van de rechterlijke macht weer actueel werd. Door het ontbreken van een aanbeveling van de toenmalige minister van Justitie (Polak) en van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak was de response gering. Van der Land die verslag legde van dit onderzoek waarschuwt voor elke poging om uit de resultaten van de enquête, die dus maar betrekking hadden op 98 rechters, generaliserende conclusies te trekken over positie en houding van de rechterlijke macht in zijn geheel. Eveneens in 1970, heeft Schenk een onderzoekje gedaan naar het aantal "adellijke" leden onder de leden van de rechterlijke macht (82). Hij kwam op 11 leden met een adellijke titel.

b. Klassejustitie.

De samenstelling van de rechterlijke macht blijkt in zoverre van belang dat het begrip klassejustitie hierin mede zijn oorsprong vindt. Hoe staat het nu met de klassejustitie in Nederland?

Een veelgemaakt onderscheid in de literatuur is dat van Cnoop Koopmans (18). Hij onderscheidt de volgende vormen:

1. De oorspronkelijke of klassieke vorm: in de marxistische maatschappij-beschouwing is van klassejustitie sprake, wanneer in een maatschappij twee klassen bestaan waarvan de ene (de heersende of bezittende) de voorrechten en machtsmiddelen in handen heeft en de andere (de uitgebuite of bezitloze) niet, en wanneer bovendien het justitiële apparaat beheerst en gebruikt wordt door de bezittende klasse ter handhaving van haar bevoorrechte positie.
2. Oudemocratische of selectiejustitie: hiervan is sprake wanneer leden van de justitiële organen bij uitsluiting of bij voorkeur worden geselecteerd uit bepaalde bevolkingsgroepen en weinig of niet uit andere groepen, en wanneer bovendien de leden van die andere groepen

daarvan nadeel of hinder ondervinden bij de rechtspraak.

3. Politiek-conservatieve vorm - establishmentsjustitie: hiervan is sprake wanneer staande en zittende magistratuur zich in overheersende mate laten leiden door het verlangen de bestaande maatschappelijke orde en de bestaande (maar niet meer algemeen aanvaarde) morele waarden te handhaven en te conserveren en onvoldoende openstaan voor optredende maatschappelijke veranderingen.

Van deze ruwe indeling zijn in de literatuur nog een aantal varianten te vinden. Zo wil Bianchi de term klassejustitie vervangen door die van de differentiele immuniteit: door wet, gewoonte of "enforcement" kunnen personen en groepen buiten de invloed van het strafrecht worden gehouden (10). Hoekema wil de term klassejustitie verruimen tot discriminerende justitie: er wordt dan een beter zicht geopend op de mogelijkheid dat de justitie discrimineert ten aanzien van allerlei klassen, standen, categorieën, groepen upper- en underdogs uit de huidige pluralistische samenleving (41).

Politieke justitie is een kwalificatie die o.a. Nicolaï hanteert (72). Hiervan is sprake als de rechtsbedeling misbruikt wordt om politiek te bedrijven, als de regering het strafrecht en de strafrechter gebruikt om het gezag, de openbare orde, de vigerende politieke structuur te beschermen.

Langemeyer ontkent dat er in Nederland klassejustitie zou bestaan: hij zou geen gevallen van klassejustitie weten te noemen en slechts een klein aantal waarin het begrijpelijk zou zijn als de gedachte aan klassejustitie zou opkomen (56). Hij verklaart dit nader door erop te wijzen dat voor de rechter niet of nauwelijks klasse-tegenstellingen een rol kunnen spelen. Vaker, o.a. bij ordeverstoringen constateert hij een tegenstelling qua beroep en leeftijd. De rechtenstudie, vooral als die op een zuiver juridisch beroep is gericht, sluit een kans op eenzijdigheid in, en de werkzaamheid als rechter versterkt die eenzijdigheid. Wanneer men het over klassejustitie heeft bedoelt men feitelijk de communicatie-tekorten tussen rechter en justitiabele, aldus Langemeyer (56, 61).

Ook Jac. van Veen (92), Cnoop Koopmans^s(18) en Hugenholtz (43) menen dat klassejustitie in de klassieke vorm, in Nederland, thans niet voorkomt. Deze (vrij algemeen gedeelde) opvatting wordt ook gesignaleerd

door de Ruiters (79). Evenals Langemeyer signaleert Jac. van Veen het communicatiegebrek tussen rechter en justitiabele als hij over klassejustitie spreekt: In de menselijke benadering van de verdachte tonen de meeste vertegenwoordigers van de rechterlijke macht een duidelijk tekort aan begrip wanneer de verdachte behoort tot kringen, waarmee zij privé geen enkele communicatie hebben (92).

Nicolai is van mening dat het begrip klassejustitie in klassieke vorm nog wel gehanteerd kan worden in die gevallen waarin de rechter ingrijpt in de strijd tussen arbeiders en onderneming. Hij stelt dat deze klassejustitie niet uit onze maatschappelijke structuur is weg te denken niet zozeer omdat de rechters niet uit de arbeidersbevolking gerecroteerd worden maar omdat we nu eenmaal in een kapitalistische maatschappij met zijn kapitalistische wetten leven. (72)

Knap heeft het bestaan van een selectiejustitie, tot uiting komende in het benoemings- en voordrachtenbeleid, beslist van de hand gewezen. Hij acht de formele benoemingsprocedure van rechtbank-rechters zeer democratisch. In verband met het geheime karakter van de rechtbankvergadering zegt hij: Zonder aan de geheimhouding iets te kort te doen, meen ik wel te mogen verklaren dat gedurende de veertien jaren dat ik deze vergaderingen regelmatig bijwoon, mij nooit anders is gebleken dan dat op openhartige wijze de bekwaamheden en de mogelijkheid tot samenwerking van de kandidaten werden besproken en beoordeeld, dat niemand daarbij een blad voor de mond nam en dat "kom-af", milieu of verdiensten van ouders of familieleden, politieke gezindheid e.d. nooit onderwerp van discussie vormden (54).

Leyten acht overigens de mogelijkheden tot samenwerking van de kandidaten tegenwoordig minder relevant dan dat het rechterlijke college in zich die conflicterende waarden aanwezig vindt, die in het maatschappelijk bestel om voorrang en dus harmonisatie strijden (64).

Nicolai meent dat de door Knap genoemde democratische procedure en diens persoonlijke waarneming niet voldoende zijn om selectiejustitie als niet voorkomend te classificeren. Selectiejustitie kan namelijk structurele oorzaken hebben: de milieugebondenheid van de rechters kan bijvoorbeeld voortvloeien uit het feit dat slechts personen uit een bepaalde sociale laag zich als sollicitant aanbieden (72).

Langemeyer noemt deze oorzaak (ook) als hij spreekt over het feit dat binnen de rechterlijke macht de grootste gemene deler van maatschappelijke

opvattingen niet precies dezelfde is als binnen het geheel van ons volk. (De term selectiejustitie gebruikt hij niet). Als oorzaken noemt hij hiervoor: 1) het zich van huis uit aangetrokken voelen tot de rechtspraak zal niet geheel onafhankelijk zijn van karakterstructuur of maatschappijbeschouwing of beide. 2) ieder beroep heeft de tendens een instelling in het leven te roepen of te versterken die men daarbuiten als eenzijdigheid zal voelen. 3) de collegiale samenwerking brengt mee dat de jongste veel kans heeft trekken over te nemen van zijn oudere collega's. (63).

Hugenholz die selectiejustitie wel degelijk aanwezig acht, noemt de volgende oorzaken (43) - geen andersdenkenden op de voordracht;

- andersdenkenden willen niet in aanmerking komen;
- aanpassing en conformering.

Langemeyer opponeert op grond van zijn persoonlijke ervaring tegen het idee dat andersdenkenden geen kans zouden hebben. (59)

Dat de oorzaak van een nogal uniform samengestelde rechterlijke macht ook elders kan liggen werd duidelijk in 1969 toen tijdens discussies hierover in de volksvertegenwoordiging, de herkomst van de eerste - jaars rechten studenten van het cursusjaar 1967-68 bekend werd gemaakt. Een kleine minderheid van deze groep was maar afkomstig uit de zogenaamde lagere milieu's (79).

Bianchi meent dat het begrip klasse dat in de negentiende eeuw sociaal-economisch gedefinieerd werd, nu sociaal-cultureel gedefinieerd moet worden, maar dat verder nog steeds sprake is van een gebruik van het strafrecht door het "establishment" tot continuering van het cultuurpatroon waarop zij steunt (10). Nicolai ziet ook establishmentsjustitie in Nederland (71).

Voor Hugenholz vloeit de establishmentsjustitie regelrecht voort uit het bestaan van selectiejustitie: Het resultaat van een en ander is een apparaat van nogal uniforme samenstelling in die zin dat de componenten geneigd zullen zijn tot een zeker conservatisme, voorkeur voor behoud van het bestaande; onbekend met en/of afkering van vernieuwingen; weinig gewend aan kritiek. (43). Hugenholz gaat ook in op de vraag of de rechterlijke macht iets anders kan zijn dan behoudend en achterlopend, omdat het juist de taak van het recht en van de rechtspraak is om de bestaande orde te handhaven en te verdedigen. In deze visie is de rechter dus eigenlijk een verlengstuk van de maatschappelijke orde. Hij bestrijdt deze opvatting: het begrip orde (maatschappelijke

orde, rechtsorde e.d.) is namelijk steeds in beweging, verandert steeds van inhoud en karakter. De orde is een product van menselijk willen, denken en handelen en kan daarom nooit iets statisch en onveranderlijks zijn.

Hugenholz stipt het vraagstuk aan of de aard van de werkzaamheden van de rechter conserverend werkt. Brinkhof signaleert de opvatting van Wasserman dat de juridische opleiding een opleiding tot het establishment is, dat wil zeggen afgestemd op de voorstellingen, verwachtingen en normen van de gevestigde orde. Deze opvatting, afkomstig uit Duitsland en o.a. neergelegd door Wasserman in het boekje "Erziehung zum Establishment" die zich daarbij baseert op onderzoeken van Dahrendorf die aan de hand van een analyse van de toplaag in de politieke en sociale orde van de Bondsrepubliek vaststelde dat de juridische opleiding het gemeenschappelijke element vormde, wordt door Brinkhof genuanceerd in die zin dat hij stelt dat de juridische opleiding niet de gehele vorming van iemand uitmaakt en dat niet onderzocht is wie zich tot de juridische studie voelt aangetrokken. Anders gezegd: de juridische student is geen tabula rasa bij de aanvang van zijn studie.

(15)

c. Politieke rechtspraak

Van recente datum is de constatering dat er in Nederland sprake zou zijn van politieke rechtspraak, aldus Nicolaï in 1970. Hij acht dit verschijnsel aanwezig als de rechtsbedeling misbruikt wordt om politiek te bedrijven, als de regering het strafrecht en de strafrechter gebruikt om het gezag, de openbare orde, de vigerende politieke structuur te beschermen. Hij keert zich hierbij tegen Th.W. van Veen die het gebruik van het strafrecht door de overheid voor het handhaven van de openbare orde een vrij natuurlijke zaak vindt (72).

Langemeyer onderkent politieke strafrechtspleging zo dikwijls tegenstellingen van maatschappijbeschouwing of ook maar tegengestelde meningen over een bepaald maatschappelijk vraagstuk zich uiten op een wijze waarvan men niet verlangen kan dat de meerderheid die verdraagt. Hij voegt hier aan toe dat de justitie het verwijt dat met het woord bedoeld is, naast zich neer zal moeten leggen zo lang zij naar beste weten niet vaker en harder optreedt dan strikt onvermijdelijk is.

Van den Brandhof wijst een zich laten leiden door een meerderheid af: van politieke (straf)rechtspleging zou hij dan ook alleen willen spreken wanneer de magistratuur zich in zijn besluitvorming in sociaal politieke of machtspolitieke conflicten laat leiden door een hoogst persoonlijke keuze voor een bepaald ideologisch standpunt of een persoonlijk vooroordeel jegens mensopvattingen en levenswijzen van bepaalde minderheden of meerderheden. Dit lijkt hem het geval ook wanneer de magistratuur zich laat gebruiken als orgaan van de bourgeois-ideologen die zich op de opvattingen van de zwijgende meerderheid beroepen (14). Volgens Delfgaauw heeft de rechter reeds een keuze gedaan in die zin dat hij, krachtens de aanvaarding van zijn ambt, gekozen heeft voor het verdedigen en handhaven van de bestaande orde. In deze zin is de rechterlijke macht een politiek orgaan(22). Deze stelling wordt door anderen bestreden. Nauwelijks betwist wordt dat het Openbaar Ministerie een politiek orgaan is (onder verantwoordelijkheid van de minister van justitie) dat politieke beslissingen in politieke controversen moet en ook kan nemen. De rechter is in deze afhankelijk van het opsporings- en vervolgingsbeleid (7, 8, 16, 28, 27). In de visie van Delfgaauw is politieke rechtspraak niet alleen aanwezig in Nederland maar zelfs soms noodzakelijk: politieke rechtspraak is uit den boze, als de delicten zelf geen politiek karakter hebben, maar politieke rechtspraak is noodzakelijk als er politieke delicten zijn. Is de rechtspraak in dit laatste geval niet politiek, dan roept zij bij de veroordeelden het besef op, dat zij gestraft worden voor iets dat zij niet gedaan hebben, en niet gestraft worden voor iets dat zij wel gedaan hebben (22). Delfgaauw pleit hier in feite voor het waarderen van de politieke motieven/achtergronden door de rechter. Zoals reeds vermeld bestaat hier beslist geen eensgezindheid over. Enschede wijst op de andere stroming: men houdt de politiek uit de rechtszaal. Als in de publiciteit of ter zitting door de verdediging wordt gesteld, dat het hier om een politieke zaak gaat, reageert de magistraat met er op te wijzen, dat het enig aspect waarover het gaat is, of het ten laste gelegde bewezen is; het is een gewone strafzaak. En inderdaad die kant zit ook aan de zaak; wat de meningen verdeeld houdt is echter of daarmee alles gezegd is (27). Feber verwerpt uitdrukkelijk het standpunt dat de rechter politieke motieven moet laten meetellen in zijn beoordeling.

Hij betreurt het überhaupt dat de rechter in de politieke sfeer wordt betrokken (28). Bronkhorst stelt hier tegenover dat het voor de rechter niet mogelijk is geheel aan implicaties van politieke of sociale aard te ontkomen, omdat het zich niet inlaten met beweegredenen van die aard ook een stellingname - zij het een niet-bewuste - kan betekenen en wel in het algemeen ten gunste van de bestaande orde (16). Feber ontkent dit overigens niet maar zegt dat de rechter niet anders kan. Feber's standpunt krijgt onder meer steun van Elders, die juist in de berechting van politieke delicten volgens de gewone wettelijke procedure een garantie ziet dat de overtuigingsdader niet aan zijn doelstellingen maar om de gehanteerde middelen wordt beoordeeld (24). Th.W. van Veen zit ongeveer op dezelfde golflengte als hij opmerkt dat als men aan politieke motieven een beslissende rol geeft, men ontkent dat de meeste stemmen gelden, en dat de wet voor ieder geldt, hetgeen in de hoogste mate onaanvaardbaar is in een land waar vrije verkiezingen worden gehouden. Politieke motieven moeten op dezelfde schaal worden gelegd als de vele andere motieven, waaruit delicten worden gepleegd (95). Van den Bergh heeft er geen bezwaar tegen dat de rechter ook zijn waarde-oordeel geeft als de overheid hem daarmee via een politiek proces belast (7).

Wat betreft de waardering van politieke motieven door de rechter, die kan variëren van de stellingname van Feber tot die van Delfgaauw, neemt Ter Heide een nogal afwijkend standpunt in. Hij wil de rechter in geval van sociaal-politieke of machtspolitieke conflicten recht laten weigeren omdat volgens hem deze problemen niet juridiseerbaar zijn (90).

Langemeyer verwerpt deze mogelijkheid met name omdat alle andere middelen waarmee men politieke extremisten te lijf zal gaan, harder zullen treffen en dieper zullen ingrijpen en bovendien met minder oordeel des onderscheids zullen worden gehandhaafd dan toepassing van het strafrecht (59).

d. Communicatie tussen rechter en justitiabele

Communicatie tussen rechter en justitiabele kan betrekking hebben op de wijze waarop de rechter allerhande verschijnselen duidelijk kan maken aan het publiek in het algemeen en aan de individuele verdachte (zowel op civielrechtelijk als op strafrechtelijk gebied).

In het eerste geval zal een slechte communicatie één van de redenen zijn waarom men er niet toekomt om de rechter met zijn rechtsproblemen te benaderen. De kwestie van de toegankelijkheid van de rechtspraak

is overigens een ruimere; ook de kostbaarheid, de langdurigheid van het proces, het gevoel van onmacht kunnen redenen zijn, waarom men nalaat zich tot de rechter te wenden. Geattendeerd zij op het artikel van Böcker in het Nederlands Juristenblad van 1967, waarin hij schrijft dat t.a.v. civiele zaken communicatie in de weg staande en ergernis opwekkende factoren kunnen zijn: de onbegrijpelijkheid van de procesgang, haar hoge kosten en haar lange duur (13).

De rechters en advocaten nemen te vaak aan dat de justitiabelen iets van de procesgang begrijpen. Ook de uitspraken zou men in een wat begrijpelijker taal moeten zetten.

Voor wat betreft de kosten wordt opgemerkt, dat het de moeite niet loont om voor enkele honderden guldens te procederen hetgeen strijdig is met het rechtsgevoel van velen.

De lange duur van de procedures berust voor een deel op de drukke praktijk van advocaten en procureurs, voor een ander deel op personeelsgebrek bij de gerechtelijke instanties.

Böcker pleit voor een vereenvoudiging van de rechtsgang door het eerder bepalen van een comparitie van partijen en door het benoemen van eenvoudige kamers voor rechtbankzaken beneden een bepaald bedrag, welke geen bijzondere moeilijkheden met zich meebrengen (13).

De toegankelijkheid van de rechtspraak is verder buiten beschouwing gelaten.

De communicatie tussen rechter en pers verdient afzonderlijke vermelding:

Langemeijer zegt dat de rechtspleging om zijn optimale uitwerking te kunnen hebben behoefte heeft aan weerklank bij het volk als geheel (116).

Het volk krijgt zijn informatie voornamelijk uit de krant. De pers heeft t.a.v. de rechtspleging een voorlichtende en educatieve taak, aldus Goudsmit, (111) al neemt bij sommige rechtbankverslaggevers de amusementsfunctie een belangrijke plaats in, volgens Bergamin zelfs de belangrijkste (108). Als de pers mede een voorlichtende en educatieve functie heeft dient zij op haar beurt ook goed geïnformeerd te zijn. Volgens een enquête die de rechtbankverslaggevers onder elkaar gehouden hebben m.m.v. de sectie rechtssociologie van het sociologisch instituut Groningen schiet de voorlichting aan journalisten nogal wat te kort (115).

Het is weliswaar zo dat slechts 18 van de 40 rechtbankverslaggevers respons gaven, maar het is toch interessant een enkele opmerking over de voorlichting te vermelden.

De informatie die ze wel krijgen is volgens Kolkman een stencil waarop het programma van die dag staat met de naam en leeftijd van de verdachte, de tijd waarop de zaak zal dienen en het feit waarvoor hij terecht staat.

Voorts krijgt hij Knipselkranten en Mededelingenbladen en hier en daar is er een Voorlichtingsambtenaar, een jurist die het contact moet vormen tussen pers en justitie. De rechtbankverslaggevers zouden volgens de enquête in ieder geval een deel van de processtukken willen inzien en twee-derde van hen wilde alle stukken inzien.

Kolkman is tegen het maken van wettelijke bepalingen tegen onjuiste berichtgeving. Hij acht het zelfs van veel belang dat de rechter bij een actueel rechtsgebeuren een uiteenzetting geeft voor een breder publiek (115).

Over de vraag of communicatie in de vorm van een gesprek tussen rechter en justitiabele essentieel is voor een strafproces lopen de meningen uiteen. Men vindt in het algemeen dat het komen tot een gesprek wel noodzakelijk is maar dat er allerlei factoren zijn die de totstandkoming van dit gesprek belemmeren. Men kan echter ook van mening zijn zoals Baauw, dat de bejegening, het komen tot een reële vorm van communicatie tussen rechter en verdachte slechts middel is en geen doel. (4) De verdachte moet tot zijn recht komen en niet tot zijn rechter, daarom dienen de rechten van de verdachte gewaarborgd te zijn, opdat de verdachte een gelijkwaardige partij vormt met zijn verdediging tegenover de aanklager en beiden ten overstaan van de rechter.

Volgens Hoefnagels heeft de huidige vorm van procesvoering een grotere generaal preventieve werking dan de uiteindelijke straf (38).

Baauw vraagt zich af of een persoonlijk gesprek tussen rechter en justitiabele wel hetzelfde effect zou hebben (4).

Communicatie belemmerende factoren, als men een gesprek wel van direct belang vindt, zijn A. bepaalde uiterlijke vormen bij de procesvoering

B. factoren die samenhangen met de houding van de rechter tegenover de verdachte.

In het boek van Rijkxen: Meninge van gedetineerden nemen de verdachten tijdens de terechtzetting het meeste aanstoot aan de factoren die onder B vallen.

A. Bepaalde uiterlijke vormen bij de procesvoering.

Klachten uit "Meninge van gedetineerden t.a.v. dit punt zijn:

- 1) De onvoldoende inzage in het dossier
- 2) De lange periode van wachten voor een zaak voorkomt.

Ten aanzien van punt 1 wordt opgemerkt dat inzage van de stukken vaak vlak voor de rechtszitting toegestaan wordt, zodat overleg met de advocaat niet meer mogelijk is. Inzage in de voorlichtingsrapporten wordt vaak niet gegeven.

Vele verdachten weten ook niet dat zij het recht hebben de stukken van tevoren in te zien.

Hoefnagels noemt als alternatief de verdachten en hun advocaat fotokopieën te geven van de stukken (processen verbaal) (38)

Een strafproces heeft vaak een rapporten-lawine tot gevolg.

Volgens zijn mening zou een direct gesprek van de officier van justitie met de verdachte maken dat een reclasseringsrapport niet nodig is en zo de rapportenlawine beperken (38). Naast de klacht dat er teveel papieren over volgeschreven worden is er de klacht dat er teveel mensen bij betrokken zijn, waarbij Bianchi hier opmerkt dat het de verdachte niet altijd duidelijk is welke functie ieder vervult. (9) Zo weet bij de kantonrechter de verdachte vaak niet dat degene rechts van de kantonrechter de tegenpartij is en niet zo maar een griffier (Böcker, 13).

Van belang wordt ook geacht de topografische bereikbaarheid van de kantonrechter (Gedachten over de toekomst van de rechtspleging). Zowel in kleine als in grote plaatsen is het van belang dat de justitiabelen hun rechter kennen. Pas dan zullen zij begrijpen waarom de beslissing luidt, zoals zij luidt.

Bovendien is het bij de verkeersrechtspraak van groot belang dat de rechter op de hoogte is van de plaatselijke omstandigheden. De mogelijkheid wordt geopperd dat door de plaatselijke bekendheid de behoefte aan rechtsbijstand ook minder groot is.

Het strafproces heeft een eigen vormgeving waarin ieder zijn eigen rol speelt. Th.W. van Veen spreekt in verband met de strafprocesvoering wel van liturgie (93). en Hoefnagels van ritueel (38).

Van Heyningen acht dit laatste een onwetenschappelijke betiteling (37). Hij vindt de gebruikelijke gang van zaken ter terechtzitting uiterst eenvoudig en logisch en terwille van de rechtszekerheid in het belang van de verdachte onmisbaar.

Sommigen zoals Baauw en Th.W. van Veen zijn van mening dat de rechter alleen maar recht kan spreken in zijn rol van onpartijdig beoordelaar uit een soort van zelfbescherming en niet als medemens. (4 en 97).

Anderen daarentegen zijn van mening dat men om tot een werkelijke vorm van communicatie te komen de rechter niet vanuit een hogere positie de verdachte moet veroordelen, maar juist als medemens. Er wordt in dit verband wel gesproken van ontmythologisering en demystificering van de rechtsspraak (Anderson, 8).

Een en ander houdt in dat de toga dan moet worden afgeschaft.

(Th.W. van Veen kent juist aan de toga een enorme psychologische betekenis toe (97). De rechter als persoon kan niet de hele dag straffen uitdelen, die toga bevestigt hen in hun rol. In het strafproces is een zeker spelelement om in polarisering van meningen achter de waarheid te komen. In dat spel acht hij de toga functioneel.

Volgens Hoefnagels en Böcker behoren verdachten, getuigen, advocaat en officieren van justitie gelijkvloers te zitten (38 en 13). Het verdachtenhekje moet worden afgeschaft, (Hoefnagels, 38) de verdachte behoort te zitten inplaats van te staan. (Singer-Dekker, 85).

Hoefnagels stelt dat er een opstelling van rechters en officieren van justitie, in de vorm van een ronde tafelzitting plaats moet hebben (38).

Jac. van Veen en Böcker noemen nog het bezwaar dat de rechter en de officieren van justitie door eenzelfde deur naar buiten gaan, hetgeen de indruk van onder één hoedje te spelen nog versterkt. (92 en 13).

B. Verhouding rechter-verdachte.

Hierbij komt vooral de rol van de rechter op microniveau aan de orde.
Empirisch materiaal:

1e. De projectgroep 1971-1972 van het criminologisch instituut te Utrecht heeft een rapport gemaakt: De verdachte in het geding, waarin zij tot doel hadden te onderzoeken in hoeverre de verdachte de kans krijgt en neemt om op de zitting subjekt te zijn; welke factoren dit belemmeren en welke juist dialoogbevorderend werken (99). Daartoe hebben vijf leden van de projectgroep 4 weken van 16 november tot en met 10 december 1971 dagelijks zittingen bijgewoond van de politierechter, de meervoudige kamer van de rechtbank en het hof zowel in Utrecht als in Den Bosch. In totaal werden 216 zaken bijgewoond, naar aanleiding waarvan vragenlijsten werden ingevuld en 130 interviews werden afgenomen. De overige verdachten zaten in preventieve hechtenis.

Bij de uitwerking van de gegevens wordt onderscheid gemaakt tussen een hoge en een lage dialoog.

Bij het aanleggen van de criteria voor een dialoog zijn de antwoorden op de volgende vragen centraal gesteld:

1. Brengt de verdachte of zijn advocaat iets nieuws in?
2. Hoe is de spreekvaardigheid van die verdachte?
3. Kapt de rechter de verdachte af?
4. Geeft de rechter aan de verdachte de gelegenheid om iets nieuws in te brengen?
5. Hoe is de houding van de verdachte?

Gesproken wordt van een hoge dialoog, indien aan elk van de volgende eisen zou worden voldaan.

1. De verdachte of zijn advocaat brengt veel of tamelijk veel nieuws in;
2. de spreekvaardigheid van de verdachte is goed of matig.
3. De rechter kapt de verdachte niet of weinig af;
4. de rechter geeft de verdachte de gelegenheid om iets nieuws in te brengen.
5. De houding van de verdachte wordt beoordeeld op zelfbewustheid en de mate van activiteit.

In 51 gevallen van de 216 zaken werd aan al deze eisen voldaan en was er volgens de onderzoekers sprake van een hoge dialoog; in de overige 165 zaken wordt gesproken van een lage dialoog. Uit dit onderzoek blijkt dat van een werkelijke dialoog tussen rechter en verdachte in tweederde van alle gevallen weinig sprake is.

- 2e. De redactie van Elseviers Weekblad heeft in samenwerking met de sectie rechtssociologie van het Sociologisch Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen een onderzoek ingesteld naar de gang van zaken bij de zaken die voorkomen bij de politierechter (33). Men heeft daartoe 846 zaken die voorkwamen bij de politierechter in de week van 13-17 december 1971 onderzocht en geanalyseerd. Het werkelijke aantal zaken was groter. Een deel van de zaken werd achter gesloten deuren behandeld en een ander deel werd afgevoerd om niet altijd even duidelijke redenen. Volgens dit onderzoek is er weinig sprake van persoonlijk contact tussen verdachte en rechter.

In 531 van de 846 zaken (64,1%) was de verdachte wel aanwezig en in 199 (24%) niet. Bij bijna één kwart van de zaken was er dus helemaal geen sprake van enig contact. Niettemin werd in 661 zaken (79,7 %) toch een vonnis gewezen, waarvan in 352 gevallen (42,5 %) conform de eis van de Officier van Justitie. Uit de duur van de behandeling van de diverse zaken kan men ook concluderen dat er weinig contact geweest is.

Bijna de helft werd binnen de tien minuten afgehandeld: 382 zaken ofwel 46,1 %. In 136 gevallen (16,4 %) duurde het proces 10 tot 15 minuten, in 174 (21 %) 15 tot 30 minuten en in 56 gevallen (6,8 %) 30 minuten of meer.

Bovendien maakte van alle onderzochte zaken 337 verdachten (40,7 %) gebruik van de gelegenheid van het laatste woord, zodat de tijd daarvoor eigenlijk van die voor de feitelijke behandeling van de zaak zou moeten worden afgetrokken, aldus het artikel in Elseviers Weekblad. (33).

3e. Ook bij Hoefnagels is sprake van een onderzoek naar de tijd dat rechters en verdachten aan het woord waren (38). Het betreft hier 21 strafzaken.

Het hierna volgende overzicht is het gemiddelde van de verhoortijden in 21 zaken wat betreft de spreektijd van de rechters en de verdachten.

	Aan het woord	Tijdsduur (seconden)
President	23x	500
Rechter 1	2x	2
Rechter 11	1x	1
Verdachte	20x	19

Ook volgens het bovenaangegeven staatje komt de verdachte weinig en gedurende korte tijd aan het woord. Baauw betwijfelt echter of het onderzoekje representatief is. De rechter is verplicht in bepaalde gevallen te spreken, terwijl de verdachte mag spreken en zwijgen wanneer hij wil. Jac. van Veen echter meent, dat bij overbelaste kantonrechters verdachten nauwelijks de gelegenheid krijgen iets tot hun verweer te zeggen. (92).

Bij een onderzoek onder de gedetineerden (80) worden over de procesvoering de volgende klachten gehoord: De rechters fluisteren of praten tijdens de verhoren of het pleidooi. Ze hebben te weinig tijd zich goed voor te bereiden. Er is onbegrip bij de president over de positie van de verdachte die vaak al zoveel maanden in voorarrest heeft gezeten. Het verleden van de verdachte wordt vaak weer te berde gebracht. De verdachten worden vaak met jij of jou aangesproken of op anderlei wijze onheus bejegend.

Uit het Elsevier Groningen-onderzoek (100) is gebleken, dat er niet veel meer getutoyeerd wordt in de rechtszaak: slechts in 2,2% van de zaken werd de verdachte door de rechter getutoyeerd. Ook uit het onderzoek dat verricht is door de Projektgroep 1971-1972 van het Criminologische instituut Utrecht

kan men concluderen dat het tutoyeren van de verdachte momenteel nog weinig voorkomt (99). Hetzelfde geldt voor het fluisteren met andere rechters en het tot spoed manen.

De houding van de rechter komt vaak hieruit voort dat de rechter zich uit de stukken vaak al een mening heeft kunnen vormen. Zijn houding zou echter uitdrukking moeten geven aan een veroordeling van de daad, maar niet van de dader (Van Houten, 42).

Tussen rechter en verdachte is sprake van een zekere beïnvloeding, d.w.z. de rechter reageert op de houding van de verdachte en de verdachte op de houding van de rechter. De verdachte hanteert de taal zoals dat in zijn milieu gebruikelijk is en de rechter mag hem dat niet kwalijk nemen. Anderzijds is de vaak met juridische termen doorspekte taal van de jurist onbegrijpelijk voor de verdachte. In dit verband merken Hoefnagels en Leyten op dat de rechter de juridische taal zoveel mogelijk dient om te vormen tot een maatschappelijk begrijpelijke taal (38 en 64). Dit geldt ook voor de dagvaarding. Men kan beter kort en duidelijk aangeven wat de verdachten ten laste wordt gelegd, omdat de dagvaarding in zijn huidige vorm vaak bij de verdachte niet overkomt gezien ook het feit dat hij zo snel gelezen wordt (Böcker, 13).

De verdachte verkeert op de terechtzitting onder stress. Hij wordt nogmaals geconfronteerd met zijn daad en tenslotte wordt er een oordeel over die daad geveld, wat kan uitmonden in een straf, die diep kan ingrijpen in het leven van de verdachte. Zo iemand kan zich niet geven zoals hij is. Hij kan reageren met een agressief woordgebruik of hij kan juist bijzonder timide zijn en in het geheel niets meer weten te zeggen. Op die houding van de verdachte reageert de rechter weer, hetgeen een grote communicatiestoornis tot gevolg kan hebben. (Van Houten, 42)

De rechter dient zich van één en ander bewust te zijn en ernaar te streven in de gevoelens van de verdachten door te dringen. Hij kan hierbij geholpen worden door een grotere sociaal-psychologische en sociologische kennis. Langemeyer ziet hier een taak liggen voor het Studiecentrum Rechtspleging (61).

Abspoel constateert dat bij vergelijking van de verschillende gerechten de meervoudige kamer zich het minst leent tot het voeren van een gesprek, en dat dit eerder mogelijk is bij de politierechter, doch het meest bij de kinderrechter (1). De kinderrechter oefent ook functies uit die bij de meervoudige kamer of politierechter aan andere personen zijn opgedragen. De kinderrechter vervult

tevens de functie van rechter-commissaris en raadkamer tegelijk (Van Bemmelen, 6). Ondermeer hierdoor kan er bij de kinderrechter een gesprek ontstaan met de verdediger en de Officier van justitie, waarbij ook de ouders en de verdachte betrokken worden, over een oplossing die én voor de dader én voor de gemeenschap het meest zinvol is, aldus Abspoel (1).

2. Vertrouwen in de rechter

Als het begrip vertrouwen in de rechter in de literatuur ter sprake komt, worden onveranderlijk de in 1966 en 1967 gehouden enquêtes van (het blad) Revu genoemd. Wel zijn er onderzoeken van jongere datum die erop duiden dat er nog een groot onbegrip heerst ten aanzien van de strafrechtspleging (100, 99).

Heel recent is een onderzoek onder cliënten van een rechtswinkel dat ook een vraag over de onpartijdigheid van de rechter bevatte (34). Hoekema heeft het oudere onderzoek naar het vertrouwen in de rechter verzameld en vergeleken (40). Het blijkt dat in 1966 en 1967 vijf maal een vrijwel gelijklopende vraag is gesteld aan personen behorend tot verschillende steekproeven uit de Nederlandse bevolking. Het betrof hier twee enquêtes van het weekblad Revu in september 1966 en augustus 1967, een onderzoek van het Seminarium van Hamel in november 1966 dat als voorfase diende van een groot onderzoek rond havendiefstallen, het hoofdonderzoek rond havendiefstal van het S.v.H. in november 1967 en een onderzoek van de VU Amsterdam in februari 1967.

Op de vraag c.q. vergelijkbare vraag of de rechter in Nederland met twee maten meet, werd in de vijf onderzoeken nagenoeg dezelfde percentages gevonden: 40 à 50% was van mening dat de rechter inderdaad met twee maten meet. Volgens Hoekema is het antwoord op een dergelijke vraag over de rechtspleging nauw verweven met de andere overtuigingen die de ondervraagde is toegedaan, met name zijn visie op de mens en maatschappij en het menselijk gehalte van de maatschappij. Hij destilleert dit verband o.a. uit de vele significante samenhangen die de manier van beantwoorden van de kernvraag (meet de rechter met twee maten) heeft met persoonskenmerken als beroep, inkomen, opleiding, politieke kleur e.d. Zo blijkt dat havenarbeiders veel kritischer tegenover de rechtsbedeling staan dan de "gemiddelde" Nederlander. Op grond hiervan komt hij tot de stelling dat er een positievere kijk op de rechtspleging zal bestaan naarmate opleiding, c.q. beroep, c.q. inkomen (of welstand) hoger is (40, 39).

In een onderzoek in 1972 onder de cliënten van een rechtswinkel te Rotterdam in Spangen werd ook een vraag opgenomen over de rechter. Ondervraagd werd een groep van 215 cliënten, die overigens niet representatief was voor de Nederlandse bevolking. Deze cliënten waren voornamelijk afkomstig uit de lagere en laagste milieu's en een groot deel van hen was niet in het arbeidsproces opgenomen. De vraag luidde: als over uw probleem door de rechter zou moeten worden beslist, heeft u dan vertrouwen of geen vertrouwen in de onpartijdigheid van de rechter (34).

Oordeel rechter:

1. geen vertrouwen	18,1%
2. een beetje vertrouwen	52,6%
3. vertrouwen	23,7%
(geen antwoord)	5,6%

A. Mulder stelt naar aanleiding van de studie van Hoekema dat hij die de rechter verwijt dat hij met twee maten meet, nog geenszins een aversie tegen de rechter heeft: de meesten van degenen die een verwijt maken zijn alleen maar teleurgesteld in wat er in de praktijk terechtkomt van het ideaal (67). Hij verwijst hierbij naar de uitkomsten van onderzoek naar de rechtspleging in Italië waarin een duidelijke ambivalente houding van het publiek tegenover de rechtspleging naar voren kwam: aan de ene kant de uitzonderlijk hoge waarde, die men aan het recht en aan de rechter toekent, aan de andere kant de teleurstelling die men ondervindt bij het fungeren van recht en rechter (91).

Intussen constateren de vakcentrales zowel in het juridisch advieswerk als in het overige contact met de leden dat in Nederland het vertrouwen in de rechterlijke macht de laatste jaren duidelijk aan het dalen is (44).

Goffin en en Tsamadou hebben recentelijk in België een onderzoek ingesteld naar de meningen en attitudes van de bevolking ten aanzien van het strafrecht (102). Hoewel de onderzochte steekproef niet helemaal representatief genoemd kan worden, geven de uitkomsten toch wel enige indicatie over de meningen in België. Eén van de vragen had betrekking op een mogelijke partijdigheid van de rechters bij de uitoefening van hun functie.

55% van de ondervraagde personen achtte de rechter onpartijdig, 24% vond hem wel partijdig en het percentage "geen antwoord" bedroeg 21. Onder de arbeiders was het vertrouwen in de onpartijdigheid van de rechters het minst - 42% vond de rechter onpartijdig - maar in deze groep was ook het hoogste percentage "geen antwoord" (37%).

Men kon ook zijn mening geven over de rechters ten aanzien van een aantal goede en minder goede eigenschappen. Dat leverde het volgende resultaat op (meer dan 1 antwoord was mogelijk):

gewetensvol, nauwgezet	37%
routine-achtig	32%
ontvankelijk voor menselijke aspecten	28%
niet ontvankelijk voor menselijke aspecten	10%
geen antwoord	13%

In 1970 is in West-Duitsland door Kaupen c.s. een knowledge and opinion about law-onderzoek uitgevoerd onder een representatieve steekproef van de bevolking (1100) (53). In de vragenlijst waren o.m. een aantal eigenschappen opgegeven waarop men de rechter met behulp van een vijfpunts-schaal kon waarderen, waarbij de score 1 de positiefste waardering inhield en de score 5 de negatiefste.

Dat gaf het volgende beeld:

63 à 73% vindt de rechter objectief, grondig en rationeel. Zijn vriendelijkheid en behulpzaamheid werden door 49% van de ondervraagden als positief ervaren. De positieve beoordeling van de objectiviteit van de rechter varieerde van 56% in de laagste sociale klasse tot 69% in de hoogste sociale laag.

Samenvatting

onafhankelijkheid

De formele onafhankelijkheid voor de rechterlijke macht in Nederland wordt door niemand betwist. Er kan zich in de toekomst wel de vraag voordoen of de door sommigen gewenste controle op de rechterlijke macht (bijvoorbeeld door een ombudsman) deze onafhankelijkheid aantast. Volgens een aantal auteurs openbaart zich de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht niet alleen in haar wettelijke geregelde positie maar spelen ook de persoonlijkheid van de rechter, zijn opleiding, het benoemingssysteem en de apparaatzorg een rol. De invloed van het departement van justitie willen zij teruggedrongen zien.

rechtsvinding

Van diverse zijde wordt erop gewezen dat de functie van de rechter een grote ontwikkeling heeft doorgemaakt. Van de pure wetstoepasser van weleer naar de naar redelijkheid en billijkheid oordelende scheidsman van tegenwoordig.

Als één van de oorzaken van deze ontwikkeling noemt men de vlucht in een wetgevingstechniek met blanco normen. De vrijere rechtsvinding die dit tot gevolg heeft gehad, impliceert wel dat de verantwoordelijkheid voor wat recht is in toenemende mate bij de rechter is komen te liggen. Sommigen achten deze situatie bedenkelijk. Het heeft echter ook tot gevolg dat volgens velen de rechter zich niet langer kan verschuilen achter de wet bij zijn beslissingen in gevallen waarin de wet onduidelijk is of regels ontbreken.

Hij kan dan niet pretenderen dat hij slechts de wet toepast en geen eigen visie levert.

De grootste strijdvraag is natuurlijk welke normen de rechter moet hanteren en waar hij deze vandaan haalt als wettelijke normen ontbreken of althans voor velerlei interpretatie vatbaar zijn. De vele rechtsvindingstheorieën trachten hier een antwoord op te geven. In ieder geval betekent deze ontwikkeling dat de rechter meer dan voorheen als wetstoepasser bloot staat aan kritiek.

conflictoplossing

Eén van de belangrijkste functies van de rechter is het beëindigen van conflicten. Het aantal situaties waarin zijn tussenkomst minder vanzelfsprekend wordt geacht neemt echter toe.

Sommige problemen wil men liever op andere wijze opgelost zien, hetzij om bijvoorbeeld ongewenste bij-effecten (zoals in het strafrecht stigmatisering) te voorkomen, hetzij om redenen van efficiency - de transactiebevoegdheid van politie en O.M. - of eenvoudig omdat oplossing via andere kanalen meer geëigend lijkt, bijvoorbeeld van drugproblemen, of omdat de rechter niet in staat zou zijn een straftoematingsbeleid te voeren.

strafrechtssysteem

Een aantal auteurs vinden de positie van de rechter in het strafrechtssysteem te onduidelijk. Hij zou een aantal taken hebben die onverenigbaar zijn: namelijk zowel bescherming van de maatschappij als de rechtsbescherming van het individu, waarbij zij dan opteren voor de bescherming van het individu en de bescherming van de maatschappij overlaten aan het O.M.

Zelfs wordt incidenteel wel getwijfeld aan de rechterlijke deskundigheid ten aanzien van de straftoemeting, een activiteit die gedragswetenschappelijke kennis zou vereisen die de rechter niet bezit.

G.E. Mulder heeft getracht de ontwikkeling in de visies op de strafrechtspleging in een theoretisch kader te plaatsen. Hierbij onderscheidt hij globaal twee modellen: het klassieke of juridische model en het alternatieve zogenaamde stuurmodel. In het juridische model is de rechter nog het exclusieve orgaan aan de top van de pyramide die als enige recht doet, rechtsprekt. In het alternatieve, stuurmodel is de rechter zijn exclusiviteit kwijt en hangt het van de omstandigheden af welk onderdeel van de strafrechtspleging met het rechtdoen belast wordt. In deze visie is elke beslissing van een onderdeel van de strafrechtspleging al een vorm van rechtdoen en niet langer een voorbereiding op de uiteindelijke rechterlijke beslissing.

herkomst

Een zo geschakeerd mogelijk samengestelde rechterlijke macht achten velen vooral van belang voor het vertrouwen dat de bevolking in het werk van de rechterlijke macht kan stellen. Is deze geschakeerdheid niet voldoende aanwezig, dan zijn onvermijdelijk beschuldigingen van klassejustitie te verwachten. Overigens valt er over de samenstelling van de rechterlijke macht in Nederland weinig concreets te zeggen, daar in tegenstelling tot bijvoorbeeld West-Duitsland, Italië en de Verenigde Staten, sociologisch onderzoek naar de rechterlijke macht in feite nooit van de grond is gekomen.

klassejustitie

Het begrip klassejustitie of de verschijnselen die onder deze noemer gebracht worden, hebben in de literatuur veel aandacht gekregen. Klassejustitie in de zin van een marxistische maatschappij-beschouwing, met een heersende en een onderdrukte klasse achten de meeste auteurs niet aanwezig (in Nederland). De tegenstellingen tussen rechter en justitiabele zijn vaak van andere aard, leeftijd of beroepsinstelling bijvoorbeeld. Wel wordt een duidelijk gebrek aan communicatie tussen rechter en justitiabele geconstateerd.

Uitingsvormen van selectiejustitie worden door diverse auteurs waargenomen, zij het dat de een meent dat dit bewust plaatsvindt - o.a. het buitensluiten van dissenters - en dat de ander de eenzijdige samenstelling verklaart uit het feit dat het beroep van rechter bepaalde menstypen aantrekt of vooral mensen uit een bepaalde sociale laag. Hierbij kan aangetekend worden dat reeds rechtenstudenten niet representatief zijn voor de Nederlandse bevolking. Een aantal schrijvers is voorts van mening dat er in Nederland sprake is van establishmentsjustitie, o.a. in de hand gewerkt door de door selectiejustitie ontstane nogal uniforme samenstelling van de rechterlijke macht. In dit verband wordt ook de stelling bestreden dat het juist de taak van de rechter is om conserverend op te treden. Aandacht vestigt een auteur op de mogelijkheid dat de juridische opleiding op zich reeds conserverend gericht is, d.w.z. is afgestemd op de voorstellingen, verwachtingen en normen van de gevestigde orde.

politieke
rechtspraak

Het begrip politieke rechtspraak geeft aanleiding tot vele verschillende definities en wordt als gevolg hiervan ook verschillend gewaardeerd. Voor de een is politieke rechtspraak zelfs noodzakelijk als de delicten een politiek karakter hebben, voor de ander is zij uit den boze en worden politieke motieven nadrukkelijk uitgesloten of krijgen althans geen bijzonder gewicht. In een nog andere opvatting moet de rechter zich zelfs kunnen onttrekken aan het beoordelen van geschillen met een politiek karakter.

communicatie

In het algemeen wordt een goede communicatie tussen rechter en justitiabele van veel belang geacht. Op basis van een onderzoek stelt een projectgroep van het Criminologisch instituut Utrecht dat de communicatie slechts in 1/3 van het aantal onderzochte gevallen (216) optimaal genoemd mag worden.

De belangrijkste factoren die de communicatie in de weg staan zijn het tijdgebrek van de rechters en het feit dat de verdachten over het algemeen te gespannen zijn i.v.m. allerlei factoren om een normale communicatie mogelijk te maken.

Grievens als vermeld in het boek van Rijksen "Meningen van gedetineerden", zoals het tutoyeren van de verdachte, fluisteren met andere rechters en het tot spoed manen, blijken nu niet zo vaak meer voor te komen.

Over het afschaffen van toga's en een eventuele andere opstelling van verdachten, getuigen, advocaten en officieren van justitie zijn de meningen verdeeld.

vertrouwen

Het vertrouwen in de rechterlijke macht dat volgens sommigen de laatste jaren bij bepaalde bevolkingsgroepen aan het dalen is, is vooral in de jaren 1966 en 1967 voorwerp van onderzoek geweest.

In deze onderzoeken werd gevonden dat zo'n 40 à 50% van mening was dat de rechter in Nederland met twee maten meet.

Een veel recenter onderzoekje geeft een wat gunstiger beeld.

Empirisch is ook vastgesteld dat het vertrouwen in de rechter toeneemt naarmate opleiding, c.q. beroep, c.q. inkomen (of welstand) hoger is.

Als oorzaak voor het gebrek aan vertrouwen in de rechter wordt ook wel de teleurstelling genoemd die men ondervindt bij het functioneren van recht en rechter.

In het rapport verwerkte literatuur.

1. Abspoel, J.J.   Communicatie in het strafproces.
Proces, 51e jrg., nr. 5, mei 1972, blz. 97-105.
2. Anderson, C.G.   Veel rechters beseffen nauwelijks waartoe zij een
delinquent veroordelen.
De Nieuwe Linie, 29 november 1969.
3. Apeldoorn, L.J. van   Inleiding tot de studie van het Nederlandse recht,
15e herziene druk.
Zwolle, Tjeenk Willink, 1963.
4. Baauw, P.J.   Rituelen ter terechtzitting: een kritiek.
Maandblad voor berechting en reclassering, 51e jrg.,
nr. 1, jan. 1971. blz. 15-21.
5. Bemmelen, J.M. van,   Gedachten over de toekomst van de rechtspleging.
Delikt en delinquent, 3e jaargang, nr. 2, febr. 1973,
blz. 73-86.
6. - - - -   Ons strafrecht, deel II, Het formele strafrecht, 4e druk
Groningen, Tjeenk Willink, 1971.
7. Bergh, E. van den,   Een verstek-vonnis en het afscheid van een president
van de Hoge Raad.
Nederlands Juristenblad, nr. 30, 1970, blz. 979-984.
8. Bianchi, H.   Democratie en rechtspleging.
Wending, 26e jrg. nr. 2, april 1971, blz. 147-155.
9. Bianchi, H. e.a.   Misdad en straf.
Kampen, Kok enz., 1968.
10. Bianchi, H.   Stellingen.
In: Opstellen en stellingen over klassejustitie.
Amsterdam, Juridische faculteit Amsterdam en studenten-
vereniging Machiavelli, 1969.
11. Bloemarts, F.P.E.   In: Gedachten over de toekomst van de rechtspleging.
blz. 55.
12. Bloembergen, A.R.   Het belang van de rechter als persoon.
Ars Aequi, 16e jrg., nr. 2-3, febr.-mrt. 1967, blz. 129-132
13. Böcker, B.F.N.   Onze rechterlijke macht onder verdenking.
Nederlands Juristenblad, nr. 11, 1967, blz. 285-289.
14. Brandhof, P.H. v.d. De rechter als gemeenplaats.
Nederlands Juristenblad, nr. 44, 1971, blz. 1288-1298.
15. Brinkhof, J.J.   Is de juridische opleiding een opleiding tot het
establishment.
Nederlands Juristenblad, nr. 21, 1970, blz. 616-618.

16. Bronkhorst, C. Iets over het bewijs en rechtsvinding in de strafrechtspraak.
In: Rechtsvinding; opstellen aangeboden aan prof. dr. J.M. Pieters, ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg. Deventer, Kluwer, 1970, blz. 35-47.
17. Cnoop-Koopmans, A.J. Rechter en politiek.
Nederlands Juristenblad, nr. 21, 1973, blz. 630-638.
18. - - - - Vormen van klassejustitie.
Nederlands Juristenblad, nr. 18, 1969, blz. 421-423.
19. - - - - In: Gedachten over de toekomst van de rechtspleging.
blz. 74.
20. Bakker Schut, P.H., E. van Dijk-Visser, H.F. Doeleman e.a. Coornhert-Liga; alternatieve justitiebegroting 1973; Utrecht, etc., Ars Aequi etc. 1972.
21. Dekriminalisering.
Delikt en delinkwent, nr. 2, februari 1972, gehele nummer.
22. Delfgaauw, B. Recht en politiek.
Nederlands Juristenblad, nr. 26, 1970, blz. 794-800.
23. Doorn, J.A.A. van Met man en macht; sociologische opstellen over maatschappelijke mobilisatie.
Meppel, Boom, 1973.
24. Elders, J.L.M. Politieke rechtspraak of juridische oogkleppen.
Nederlands Juristenblad, nr. 36, 1970, blz. 1219-1221.
25. Enschedé, Ch.J. Straf en samenleving.
Wijsgerig perspectief, nr. 4, maart 1968, blz. 173-177.
26. Enschedé, Ch.J. In: Gedachten over de toekomst van de rechtspleging.
blz. 95.
27. - - - - Strafrecht en politiek.
Deventer, Kluwer, 1970.
Seminarium "Van Hamel", Cahier nr. 7.
28. Feber, G.H.A. Afscheidsrede.
Nederlands Juristenblad, nr. 14, 1970, blz. 410-414.
30. Franken, H. Vervolgingsbeleid; een jurimetrisch onderzoek betreffende het vervolgingsbeleid van het Openbaar Ministerie inzake artikel 26 Wegenverkeerswet.
Proefschrift, GU Amsterdam.
Arnhem, S. Gouda Quint etc., 1973.

31. Gedachten over de toekomst van de rechtspleging: rapport van de werkgroep herziening rechterlijke organisatie ingesteld bij beschikking van de minister van justitie van 23 december 1971.
's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1972.
32. Gerven, W. van Het beleid van de rechter.
Antwerpen, etc., Standaard wetenschappelijke uitgeverij etc. 1973.
33. Gezicht van het recht is wat gehavend; vertrouwen in justitie op de proef gesteld.
Elseviers weekblad, 1 april 1972.
34. Gils, A.J. van, en M.G. Westerop. Rechtsbijstand onbereikbaar? een onderzoek onder de klanten van de rechtswinkel te Rotterdam.
Rotterdam, NEH, 1972.
Mededelingen van het juridisch instituut van de Nederlandse Economische Hogeschool. nr. 1.
35. Glastra van Loon, J.F. en E.V.W. Vercruyse De sociale functie van het recht.
Mens en Maatschappij, 37e jrg., nr. 1, 1972, blz. 1-10.
36. Handelingen 1972 der Nederlandse Juristen-Vereniging,, deel 1; de juridische opleiding.
Zwolle, Tjeenk Willink, z.j.
37. Heyningen, L. van De advocaat.
Elseviers weekblad, 5 juni 1972.
38. Hoefnagels, G.P. Rituelen ter terechtstelling.
Deventer, Kluwer, 1970.
39. Hoekema, A.J. Rechtsnormen en sociale feiten.
Rotterdam, Universitaire Pers, 1973.
40. - - - - Vertrouwen in justitie; resultaten van een vergelijkend onderzoek.
Alphen a/d Rijn, Samson, 1971.
41. - - - - Opmerkingen naar aanleiding van het thema klassejustitie.
In: Opstellen en stellingen over klassejustitie.
Amsterdam, Juridische faculteit Amsterdam en studentenvereniging Machiavelli, 1969.
42. Houten, B.W. van Het verhoor op de terechtzitting.
Maandblad van berechting en reclassering, 47e jrg., nr. 4, april 1968, blz. 73-80.
43. Hugenholtz, P.H. Klassejustitie: realiteit!
Intermediair, 5e jrg., 12 september 1969, blz. 3, 5 en 7.

44. Hugenholtz, P.H. In: Gedachten over de toekomst van de rechtspleging, blz.71.
45. Hulsman, L.H.C. Dekriminalisering.
Delikt en delinkwent, nr. 2, februari 1972, blz. 53-58.
46. - - - - Justitiebegroting 1972.
Delikt en delinkwent, nr. 10, oktober 1971, blz. 505-507.
47. - - - - De criteria voor strafbaarstelling.
Proces, 51e jrg., nr. 9, september 1972, blz.189-192.
48. - - - - De strafrechtelijke sanctie en zijn maat.
Wijsgerig perspectief, nr. 4, maart 1968, blz. 207-232.
49. Hulsman, L.H.C. Heeft het strafrecht nog zin?
Th.W. van Veen,
P. Allewijn e.a. Krino, nr. 4, november-december 1968, extra uitgave.
50. Hulsman, L.H.C. In: Gedachten over de toekomst van de rechtspleging.
blz. 84.
51. Jaarverslag O.M. 1970. Bijlage IV, Justitiebegroting 1972.
52. Kaupen, W. en T. Rasehorn. Die Justiz zwischen Obrigkeitsstaat und Demokratie; ein empirischer Beitrag zur Soziologie der deutschen Justizjuristen.
Neuwied am Rhein, etc., Hermann Luchterhand Verlag GmbH, 1971.
53. Kaupen, W., H. Volks en R.Werle Compendium of results of a representative survey among the German population on knowledge and opinion about law and legal institutions.
Köln, Arbeitskreis für Rechtssoziologie, 1970.
54. Knap, M. Worden rechters wel op "democratische" wijze benoemd?
Nederlands Juristenblad, nr. 41, 1969, blz. 1080-1083.
55. Land, R. van der Een enquête onder de Nederlandse rechterlijke macht.
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 11, december 1970, blz. 524-532.
56. Langemeijer, G.E. Klassejustitie: realiteit?
Intermediair, 5e jrg., 12 september 1969, blz. 1 en 7.
57. Langemeijer, G.E. Nederlandse Juristen-Vereniging.
Nederlands Juristenblad, nr. 26, 1970, blz. 781-787.

58. Langemeijer, G.E. Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.
Nederlands Juristenblad, nr. 1, 1969, blz. 46-48.
59. - - - - De onafhankelijke rechter op de schopstoel.
Nederlands Juristenblad, nr. 28, 1971, blz. 801-813.
60. - - - - Het strafrecht in staat van beschuldiging.
Wijsgerig perspectief, 8e jrg., nr. 4, maart 1968,
blz. 262-277.
61. - - - - De toekomst van onze rechtspleging.
Nederlands Juristenblad, nr. 3, 1972, blz. 61-67.
62. - - - - De verantwoordelijkheid van de rechter.
Syllabus inleiding voor de Stichting Studiecentrum
Rechtspleging, op 21 maart 1973. (Stencil).
63. - - - - Onderschrift bij: Jong, D.H.W. de. Mr. Giltay Veth
en de rechtersbenoemingen.
Nederlands Juristenblad, nr. 41, november 1970, blz. 1371-
1374.
64. Leyten, J.C.M. De rechter op de schopstoel,
Deventer, Kluwer, 1970. (oratie).
65. - - - - De rechterlijke organisatie (1 en 2)
Nederlands Juristenblad, nr. 22 en 23, 23 mei 1971,
5 juni 1971, resp. blz. 589-603; 627-637.
66. Mostert, P. Preadvies 1968 N.J.V.
Handelingen Nederlandse Juristenvereniging 1968.
Zwolle, Tjeenk Willink.
67. Mulder, A. In: Gedachten over de toekomst van de rechtspleging.
blz. 135.
68. Mulder, G.E. Rechtdoen en rechtspraak.
Deventer, Kluwer, 1973. (oratie)
69. - - - - De strafrechtspraak in geding.
Delikt en delinkwent, 1e jrg. nr. 4, febr. 1971.
blz. 201-207.
70. Nagel, W.H. Wat is strafbaar.
Wijsgerig perspectief, 8e jrg., nr. 4, maart 1968.
blz. 192-206.

71. Nicolai, P. De Hoge Raad en zijn oorlogsmisdadiger.
Ars Aequi, 18e jrg., nr. 6, 1969, blz. 233-251.
72. - - - - Mr. Knap verft om zijn handen niet vuil te maken.
Intermediair, 6e jrg., nr. 10, maart 1970, blz. 13 + 15.
- 73.
74. Peper, B. en K. Schuyt. Proeven van rechtssociologie; uit het werk van C.J.M. Wilhelm Aubert.
Rotterdam, etc. Universitaire Pers, etc., 1971.
Keur der sociologie; reeks 'Themata'.
75. Peters, A.A.G. Het rechtskarakter van het strafrecht.
Deventer, Kluwer, 1972. (oratie)
76. Richter, W. Zur soziologischen Struktur der deutschen Richterschaft.
Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1968.
77. Rottleuthner, H.R. Zur Soziologie richterlichen Handelns.
Kritische Justiz, 3e jrg., 1970, blz. 283-306.
78. Ruiten, G.A. van Uitgangspunten bij een enquête onder de rechterlijke macht.
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 11, december 1970. blz. 518-524.
79. Ruiter, J. de Oude en nieuwe taken van de burgerlijke rechter.
Z.pl., Calvinistische juristen vereniging, 1970.
80. Rijksen, R. Meningen van gedetineerden over de strafrechtspleging.
Assen, van Gorkum, 1961.
81. Schellen, J. van Paul Scholten en de functionele rechtsleer.
Nederlands Juristenblad, nr. 44, 1971, blz. 1277-1288.
82. Schenk, W. Telt de rechterlijke macht onevenredig veel "adellijke" leden?
Nederlands Juristenblad, nr. 23, juni 1970, blz. 677-678.
83. Schoordijk, H.C.F. Oordelen en vooroordelen.
Rede uitgesproken bij 45e herdenking van de dies natalis van de katholieke Hogeschool te Tilburg, 28 sept. 1972.
Deventer, Kluwer, 1972.
84. Schuyt, C.J.M. Rechtssociologische terreinverkenningen.
Rotterdam, Universitaire pers, 1971.
85. Singer-Dekker, H. Rechterlijke macht en reclassering.
Maandblad voor berechting en reclassering, 50e jrg.
nr. 5, mei 1971, blz. 103-110.

86. Singer-Dekker, H. Het voordrachten en benoemingsbeleid bij de rechterlijke macht.
Nederlands Juristenblad, nr. 3, januari 1971, blz. 68-73.
87. Sociology of law; ed. by Vilhelm Aubert.
Penguin books, 1969.
88. Straf; met een voorw. van Ch.J. Enschedé; enige beschouwingen en meningen over het functioneren van de Nederlandse strafrechtspleging, zoals ontwikkeld op het "Congres straftoemeting", gehouden op 28 februari en 1 maart 1969 te Den Haag; bijdragen o.a. van L.H.C. Hulsman en G.E. Langemeyer.
Baarn, Bosch en Keuning, enz. 1969.
Anthosboek.
89. Toename geweldsmisdaden voor Nederland verontrustend.
Het Binnenhof, 20-4-1973
90. Ter Heide, J. De onafhankelijkheid van de rechterlijke macht.
Een functioneel-analytische beschouwing.
Amsterdam, Brussel, Agon Elsevier, 1970. (oratie)
91. Treves, R. The administration of justice in Italy; a sociological survey; second international symposium of sociology of law, Varese, september 17th-19th, 1971.
Varese, 1971.
Zie ook Documentatieblad Ministerie van Justitie, nr. 10, 1971, blz. 389-396.
92. Veen, Jac. van De rechten van de mens. De mensen van het recht.
Amsterdam, van Gennep, 1971.
93. Veen, Th.W. van De betekenis van het strafproces voor onze samenleving.
Tijdschrift van strafrecht, nr. 3, 1969, blz. 121-147.
94. - - - - Binnen bereik van de rechter.
Wijsgerig perspectief, nr. 4, 1968, blz. 233-261.
95. - - - - Delicten plegen om de wereld te veranderen.
Maandblad voor berechting en reclassering. 50e jrg., nr. 9, september 1971, blz. 176-181.
96. - - - - Naar enger interpretatie: trekt de rechter zich enigszins terug?
Delikt en delinkwent, nr. 12, december 1971, blz. 621-623.
97. - - - - Zonder vergelding is strafrecht niet te begrijpen.
Elseviers weekblad, 3 juni 1972, blz. 9.

98. Ven, J.J.M. van der. Het onvermijdelijk kwaad. Wijsgerig perspectief, 8e jrg., nr. 4, maart 1968, blz. 178-191.
99. De verdachte in het geding. Rapport van de projectgroep 1971-1972 van het Criminologisch Instituut Utrecht.
100. Verdachte staat nogal eens eenzaam in de kou. Elseviers weekblad, 8 april 1972.
101. Vermogensstraffen; interimrapport van de commissie vermogensstraffen. 's-Gravenhage, Staatuitgeverij, 1969.
102. Versele, S.C., P. Goffin, Ch. Tsamadou e.a. Justice pénale et opinion publique (ce qu'on pense de la loi et des juges). Brussel, Presses universitaires, 1973.
103. Vries, K.G. de Een fundamentele herziening van de rechterlijke organisatie. Intermediair, 9e jrg., nr. 5, 9 februari 1973, blz. 1, 3 en 11.
104. Wiarda, G.J. Drie typen van rechtsvinding. Zwolle, Tjeenk Willink, 1972.
105. Zitscher, W. Rechtssoziologische und organisationssoziologische Fragen der Justizreform. Köln, etc., Carl Heymanns Verlag KG, 1969.
106. Zonderland, P. Jurist 1970. Deventer, Kluwer, 1970.

Aanvulling

107. Asscher, B.J. Gedachten over de toekomst van de rechtspleging, blz. 76.
108. Bergamin, R. Grote verschillen rechtbankverslaggeving bij dagbladen. Maandblad voor berechting en reclassering, 47e jrg., nr. 6, juni 1968, blz. 130-137.
109. Corsten, J.J.Th. Gedachten over de toekomst van de rechtspleging, blz. 58.
110. Giltay Veth, D. Disciplinaire rechtspraak voor de rechterlijke macht? Nederlands Juristenblad, nr. 28, augustus 1970, blz. 891-899.
111. Goudsmit, W. Over het publiceren van strafbare feiten (brief aan de hoofdredacteur). Maandblad voor berechting en reclassering, 48e jrg., nr. 2, februari 1969, blz. 39-43.

112. Hoekema, A.J. en C.J.A. Crasborn   Sociale wetenschappen en wetgeving; preadviezen uitgebracht voor de vergadering van de rechtskundige afdeling van het Thijmgenootschap op 12 mei 1973 te Utrecht. Deventer, Kluwer, 1973.
113. Hondius, E.H.   Publicatie van rechterlijke uitspraken; een kanttekening bij het rapport van de commissie-Wiersma. Nederlands Juristenblad, nr. 24, juni 1973, blz. 745-747.
114. Kirchheiner, H.H.   Ombudsman en democratie; een studie over het instituut van de Ombudsman aan de hand van de ervaringen in Zweden en Denemarken. Proefschrift, R.U. Leiden. Alphen aan de Rijn, Samson, 1971.
115. Kolkman, S.   Pers en justitie; enkele notities over rechtbankverslaggeving. Intermediair, 7e jrg., nr. 43, 29 oktober 1971.
116. Langemeijer, G.E.   Het belang van de pers voor de rechtsuitoefening. In: Toespraken van mr. C.J. Houwert en mr. G.E. Langemeijer gehouden ter gelegenheid van de openbare jaarvergadering 1970 van de vereniging de Nederlandse Dagbladpers op 22 mei 1970. Amsterdam, Vereniging de Nederlandse Dagbladpers.
117. Rasehorn, Th.   Wege zu einer Soziologie des Richters. Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 20e jrg., 1968, blz. 103-119.
118. Timasheff, N.S.   Wie steht es heute mit der Rechtssoziologie? Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1956, blz. 415-425.

Overige geraadpleegde literatuur

- Alblas, J.N. The judge is on trial in every case before him.
Maandblad voor berechting en reclassering, 48e jrg.,
nr. 11, november 1969, blz. 236-240.
- Asscher, B.J. Grenzen van openbaarheid.
Proces, 51e jrg., nr. 1, januari 1972, blz. 3-5.
- Attema, T.W. De toestand van de magistratuur in Nederland.
Rechtskundig weekblad, 35e jrg., nr. 20, januari 1972,
blz. 929-940.
- Beelaerts van Blokland, P.R. Vormen van klassejustitie.
Nederlands juristenblad, nr. 29, september 1969.
blz. 716-717.
- Bemmelen, J.M. van Psychiatrisch Juridisch Gezelschap. 15 februari 1969.
Nederlands juristenblad, nr. 12, maart 1969, blz. 291-293.
- Specialisatie bij de rechtspleging.
Nederlands juristenblad, nr. 23, juni 1970, blz. 667-671.
- Tot wie richt zich de wet?
Tijdschrift v. strafrecht, nr. 4, 1970, blz. 185-192.
- Bos, A.M. De taken van de rechtswetenschap.
Ars Aequi, 17e jrg., april 1968, blz. 114-130.
- Brongersma, E. Verschillen in strafoplegging.
Ned. tijdschrift v. criminologie, 11e jrg., nr. 2,
juni 1969, blz. 90-95.
- Dahmen, P.E.C.M. Over de opleiding van de rechterlijke macht.
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 7, juni 1970, blz. 329-330.
- Duk, R.A.A. De law clerk.
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 7, juni 1970, blz. 319-322.
- Dunné, J.M. van Verslindt de revolutie weer haar eigen kinderen?
De zgn. functionele rechtsleer en Paul Scholten.
Nederlands juristenblad, nr. 28, juli 1971,
blz. 813-829.
- Experimenten in het strafproces.
Ars Aequi, 20e jrg., nr. 6, juli/aug. 1971, blz. 320-321.
- Feber, G.H.A. Naschrift op "Recht en politiek" van Delfgaauw.
Nederlands juristenblad, nr. 26, 1970, blz. 800-801.
- Glastra van Loon, J.F. Kritieke zones in de strafrechtswetenschappen, door
A. Heyder.
Deventer, Kluwer, 1970, 25 blz.
Bespr. in: Delikt en delinkwent, 10e jrg., nr. 11,
november 1971, blz. 581-589.
- Glastra van Loon, J.F. Een sociologische interpretatie van het recht.
en E.V.W. Vercruyse. Sociologische gids, 13e jrg., nr. 4, juli/aug. 1966,
blz. 226-243.
- Grinten, W.C.L. van der Steeplechase voor juristen en economen.
Ars Aequi, 16e jrg., nr. 2-3, febr./maart 1967,
blz. 109-113.
- Haaren, J. van Rechtspleging.
Proces (westers cultuur-kritisch tijdschrift),
2e jrg., nr. 10, okt. 1970, blz. 330-334.

- Hart, A.C. 't De opleiding voor de rechterlijke macht.
Delikt en delinkwent, 1e jrg., nr. 6, april 1971,
blz. 287-295.
- Hattum, W.F.C. van De computer als rechter.
Maandblad voor berechting en reclassering, 1967,
blz. 238.
- Het gebruik van de voorlichting door de rechter.
Tijdschrift v. strafrecht, 77e jrg., nr. 4-5-6, 1968,
blz. 289-300.
- Heide, J. ter De juridisering en dekriminalisering: de proto- en
metajuridische factoren in de rechtsbeslissing.
Delikt en delinkwent, nr.2, februari 1972, blz.73-86.
- Judex Viator: Probleem- of systeem denken of
gesystematiseerd probleem denken.
Ars Aequi, 16e jrg., nr. 1, januari 1967, blz. 3-31.
- Nogmaals de rechts-opvatting van het rapport Bloemarts
en de alternatieve RAJO opleiding.
Delikt en delinkwent, 1e jrg., nr. 3, 1971, blz.125-132.
- Hoekema, A.J. Rechtssociologie, zegen of ramp voor het recht.
Proces, nr. 10, 2e jrg., oktober 1970, blz. 336-344.
- Hövell tot Westerfliet, De persoon van de rechter.
R.H.A.M. van Ars Aequi, 16e jrg., nr. 1, januari 1967, blz. 51-61.
- Hoeven, P.J.A. ter Het maatschappijbeeld van een justitiebegroting.
Delikt en delinkwent, 1e jrg., nr. 1, 1970, blz.27-33.
- Houten, B.W. van Horen en verhoren naar behoren.
Maandblad voor berechting en reclassering, 46e jrg.,
nr. 3, 1967, blz. 53-60.
- Huisman, L.H.C. Frustratie en justitie.
Uit: Overheid en frustratie. Deventer, Kluwer, 1967,
77 blz.
- Handhaving van het recht.
Inaugurele rede NEH Rotterdam, Deventer, Kluwer,
1965, 20 blz.
- Jansen op de Haar, G.A. Het recht als geding.
Nederlands Juristenblad, nr. 27, juli 1969,
blz. 649-655.
- Jong, D. de Antwoord aan Prof.Th.W. van Veen.
Het plegen van delicten uit politieke motieven.
Maandblad v. berechting en reclassering, 50e jrg.,
nr. 10, oktober 1971, blz. 214-216.
- Jong, D.H.W. de Mr. D. Giltay Veth en de rechtersbenoemingen + naschrift
van Langemeyer, G.E.
Nederlands juristenblad, nr. 41, november 1970,
blz. 1371-1372.
- Jonkers, W.H.A. Het onvermijdelijk kwaad van het strafrecht.
Inaugurele rede K.U. Nijmegen, Deventer, Kluwer, 1971.
- Korthals Altes, E. Rechter en contestatie.
Advocatenblad, nr. 1 en 2, jan/febr. 1971, blz. 5-14.

- Kuitenbrouwer, F. Eerlijkheid alleen in toga?
Delikt en delinkwent, 2e jrg., nr. 7, juli 1972,
blz. 332-348.
- Langemeijer, G.E. Josef Esser. Probleem denken tegenover systeem denken.
Ars Aequi, 16e jrg., nr. 2-3, febr./mrt, 1967,
blz. 86-91.
- Loeff, J.J. Er is geen rust voor het recht.
Deventer, Kluwer, 1971.
- De list der rechtssociologie.
Nederlands juristenblad, nr. 10, maart 1971, blz. 258-270.
- Gerlings, M.H.J. Het Openbaar Ministerie als strafrechter.
Nederlands juristenblad, nr. 30, september 1970,
blz. 985-988.
- Mascini, W.P.A. Computer en rechtspraak.
Maandblad v. berechting en reclassering, 49e jrg.,
nr. 3, maart 1970, blz. 62-65.
- Meggelen, B. van Processtellingen .....
- Melai, A.L. Het strafrecht en de cirkel van de abstractie.
Inaugurale rede R.U. Leiden, Arnhem, N.V. Uitg. mij
S. Gouda Quint. enz., 1969, 28 blz.
- Meyer, R.S. Recht en/in praktijk.
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 5, mei 1970, blz. 206-208.
- Moons, J.M.A.V. Het opportuniteitsbeginsel; enige notities over zijn
inhoud en omvang I en II.
Nederlands juristenblad, nr. 21, nr. 22, 1969,
blz. 485-495 en 521-529.
- Mulder, G.E. Strafrecht en publieke opinie toen en nu.
Honderd jaar rechtsleven, N.J.V. 1870-1970, blz.163-177.
Zwolle, Tjeenk Willink, 1970.
- Vrijheid en onvrijheid in het strafrecht.
Inaugurale rede V.U. Amsterdam, Deventer, Kluwer, 1968.
- Mulder, H.F. Overtreders van bedrijfsregels.
Nederlands tijdschrift v. criminologie, 12e jrg. ,
nr. 1, maart 1970, blz. 40-52.
- Muller, N. Psychologisch belang van de terechtzitting.
Maandblad voor berechting en reclassering, 1965,
blz. 108-109.
- Nieboer, W. Notities over de nota t.b.r.
Delikt en delinkwent, 1e jrg., nr. 3, januari 1971,
blz. 133-142.
- Oorsprong, De, van de kantonrechter: door Mr. C.M.J.
ten Raa. Dissertatie Rotterdam.
Deventer, Kluwer, z.j. Uit Boekaankondigingen.
Ars Aequi, 20e jrg., nr. 6, juli/aug. 1971, blz. 327.
- Oostenbrink, J.J. Sanktionering in multiple choice vorm.
Delikt en delinkwent, nr. 2, februari 1972, blz.87-97.
- Openheid van openbare diensten, specialisatie van rech-
ters en meerderjarigen, die jonger moeten worden.
(Verslagen).
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 8, september 1970, blz.365-368.

- Overheid en frustratie. Landelijk juridisch studenden congres.
Ars Aequi, 21e jrg., april 1967, blz. 153-155.
- Porte, E.A. en de la, A.M.M. Orië en H. de Ruyter. Enkele terminologische notities. De-kriminalisering depenalisering, (de)-stigmatisering en dejuridisering. Delikt en delinkwent, 2e jrg., nr. 2, febr. 1972, blz. 59-63.
- Pijls, H.M. en T.R.M. Willemse. Communicatie bij opsporing en vervolging. Preadviezen voor de vergadering van het Thijmgenootschap, 1971, 53 blz.
Ars Aequi, 20e jrg., nr. 6, juli/aug. 1971, blz. 328.
- Quint, H. De gemeenplaats als argument.
Ars Aequi, 21e jrg., nr. 2, februari 1972, blz. 96-97.
Rapport v.d. commissie van advies inzake het aantrekken van buitenstaanders voor benoeming in een ambt bij de rechterlijke macht.
Rijksbegroting voor het dienstjaar 1970, Hoofdstuk VI, Justitie (10300).
Rapport van de commissie opleiding rechterlijke macht. Rijksbegroting voor het dienstjaar 1970, hoofdstuk VI, Justitie (10300).
Rechtstheorie, de, van Josef Esser,
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 8, september 1970, blz. 368-370.
- Rommelink, J. De overtuigingsdader.
Honderd jaar rechtsleven. N.J.V. 1870-1970, blz. 179-199.
Zwolle, Tjeenk Willink, 1970.
- Roscam Abbing, E.W. Ter beschikking stelling, of: hoe de rechter wikt en de regering beschikt.
Ars Aequi, 19e jrg., nr. 5, 1970, blz. 177-189.
- Rueb, R. Het juridisch denken.
Maandblad voor berechting en reclassering, 48e jrg., nr. 4, april 1969, blz. 93-94.
- Schellen, J. van Paul Scholten en de functionele rechtsleer (slot).
Nederlands juristenblad, nr. 45/46, december 1971, blz. 1309-1319.
- Snel, G. Sanctie vorming: een witte plek in het Nederlands criminologisch onderzoek.
Ned. tijdschrift voor criminologie, 11e jrg., nr. 2, juni 1969, blz. 117-122, 132.
- Struyken-Boudier, C.E. Meer menselijke toekomst met de hulp van de computer,
K.R.V. kontaktblad, september 1967, blz. 3-5.
- Uilenbroek, H. Kritisch begeleiden.
Proces, 51e jrg., nr. 1, januari 1972, blz. 16-18.
- Veegens, D.J. Schending van het recht als cassatiegrond.
Ars Aequi, 16e jrg., nr. 2-3 febr./maart, 1967, blz. 91-102.
- Veen, Th.W. van Ontbreken van materiële wederrechtelijkheid: de rechter aan zijn grens.
Rechtsgeleerd magazijn Themis, nr. 1, 1971, blz. 3-7.
- Openbaarheid van het strafproces.
Maandblad voor berechting en reclassering.
48e jrg., nr. 8/9 aug./sept. 1969, blz. 169-182.

- Veen, Th.W. van   Het plegen van delicten uit politieke motieven (II).
Maandblad voor berechting en reclassering, 50e jrg.,
nr. 11, november 1971, blz. 232-235.
- De rechter, de deskundige en de deskundige rechter.
Rechtsgeleerd magazijn Themis, nr. 3, 1971, blz.181-185.
- De straf als instrument.
Inaugurele rede, R.U. Groningen.
Assen, Van Gorcum & Comp N.V., 1969.
- Wraking van rechters. Wie controleert de controleurs?
Delikt en delinkwent, 2e jrg., nr. 6, juni 1972,
blz. 287-291.
- Ven, J.J.M.van der   De functie van recht en wet met betrekking tot het
normbesef.
Uit: Recht en normbesef; Publicatie van de rechtskundige
afdeling van het Thijmgenootschap.
Deventer, Kluwer, 1968.
- Visser 't Hooft, H.Ph.   Rechtsfilosofie en "law in action": een dialoog.
Nederlands juristenblad, nr. 25, juni 1969, blz.594-600.
- Voetelink, H.M.   De benoeming van de rechtbankpresident.
Nederlands juristenblad, nr. 30, sept. 1969,
blz. 748-750.
- Wiersma, D.   Juridisch denken.
Ars Aequi, 17e jrg., nr. 1, januari 1968,
blz. 1-6 (Overdruk).
- Winter, R. de   Het gelijkheidsbeginsel.
Ars Aequi, 21e jrg., nr. 4, april 1972, blz. 180-182.
- Woude, M.V. van der   Het recht als neerslag van de machtsverhoudingen.
Rechtsgeleerd magazijn Themis, nr. 1, 1968,
blz. 29-58.